

# Култ сестре Јелице у усменој традицији Црљенца

*Јована Дишић*

У раду ће бити анализирано предање о сестри Јелици које је важан чинилац култа сестре Јелице. Разматрају се две варијанте предања забележене у Црљенцу које су казивали протојереј Душан Николић и госпођа Вера Милић. Ови казивачи користе различите поступке приповедања и имају различит однос према предању. Указано је и на важност извора Кусана као локалитета који је тачка укључења усмене традиције Црљенца у ширу усмену традицију Браничевског округа.

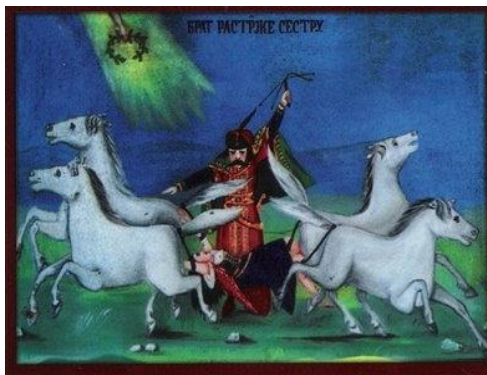
*Кључне речи:* култ сестре Јелице, теренско истраживање, усмена традиција, предање, Заова, Црљенац, Кусан, Браничевски округ

## 1. Напомене о теренском истраживању

Теренско истраживање Црљенца спроводи се, с већим паузама, од јануара 2007, када је снимљен већи део збирке, до данас. У разговорима је учествовало укупно тринаесторо саговорника. Тренутно обрађена теренска грађа садржи тридесет и два аудио снимка и два видео снимка. У овој грађи култ сестре Јелице и предања везана за њу били су чест предмет разговора, па су се наметнули као значајна истраживачка тема. У раду ће бити речи о скупљеној фолклорној грађи о култу сестре Јелице, с посебним освртом на извор Кусан, локалитет који се налази у Црљенцу, а у вези је с предањем. О Кусану су најдетаљније говорили Вера Милић и протојереј Душан Николић (два видео снимка настала су у марту 2007). Ови разговори су били унапред припремљени и најављени казивачима, па су мање спонтани, нарочито када је у питању казивачица Вера Милић. Зато су у овом раду коришћени и ранији разговори с њом, забележени непосредно, без претходне најаве.

## 2. Култ сестре Јелице

Култ сестре Јелице везује се за манастир Заову у Општини Мало Црниће, у шуми недалеко од Великог Села, али и за манастире Брадачу у шуми између села Куле и Црљенца, Рукумију близу Костолца и Сестрољин код села Пољане код Пожаревца. У манастирима се од свештених лица и калуђера може чути предање о постанку манастира, и то у хибридном облику, где се стихови народне песме *Бог ником дужан не остаје* (СНП 2, бр. 5) мешају с локалним народним предањем о постанку манастира и лековитих извора од делова тела растргнуте Јелице. Предање се одлично уклопило у фабулу песме и тако са њом изградило јединствену приповедну целину.



Слика 1: *Брат растрже сестру*, црква Заова (слика је постављена изнад места где се верује да је Јелица сахрањена)

Култ сестре Јелице је прилично јак у Браничеву. Јелицу народ поштује као светицу и њено страдање се сматра мучеништвом, а место на коме се налази њен гроб сматра се светињом. На слици у цркви постављеној изнад места где је, како се верује, сахрањена, Јелица је приказана с ореолом на глави. Сliku *Брат растрже сестру* насликао је Тодор Матић, учитељ из Топонице, вероватно пре 1920. године. Другу значајну илустрацију, која се налази у Сестрољину, насликао је Јосип Вучетић 1926. године. Она има облик иконе са житијем и заправо илуструје песму чији наслов и носи. „Атрибут Јеличиног мучеништва у сликарству нису поједини делови њеног тела, као што је глава код зетског кнеза Владимира, српских владара Ст. Дечанског и кнеза Лазара, већ је рука, која из сегмента баца лаворов венац на Јелицу, чије је тело приказано на растрзању“ (Павловић 1956: 229). Сlike, Јеличин гроб, манастири и цркве су материјални носиоци Јеличиног култа. Мада Јелица нема свој дан у црквеном календару и црква Заова је заправо посвећена Арханђелима Михаилу и Гаврилу, у манастиру Заова много се више празнује Свети Илија, када се, како се верује, растрзање и догодило.

### 3. Питање одређења жанра и легендарно наслеђе о сестри Јелици

Уопштено говорећи, предање се од легенде разликује по различитој манифестацији чудесног. У предањима је оно страшно, док је у легендама свето. „Натприродно се у легендама сазнаје постепено и не представља, као у предању, изненађење, има поучну тенденцију и очарава слушаоца не изазивајући у њему страх“ (Милошевић-Ђорђевић 2000: 179). Даље, „легенда подразумева особено завештање одређених 'правила', знања о законитостима, успостављеним између човека и више силе, ма како се она називала и независно од њене припадности паганским или хришћанским религијским системима“ (Самарџија 2011: 274). Предање о сестри Јелици садржи елементе легенде с наглашеним религиозно-моралистичким карактером, али и неке митолошке елементе. Поука да Бог награђује праведнике а кажњава злочинце садржана је у објашњењу да су на местима где су пали делови Јеличиног тела постале цркве, а језера тамо где је пало тело Кучке Павловице. Велико поштовање које народ има за сестру Јелицу, материјални носиоци култа, као и морална поука предања, завештање које оно носи, дају му одлике легенде.

#### 3.1. Митолошка позадина

Досадашња разматрања митолошке позадине предања о сестри Јелици разликују се у зависности од приступа. У тумачењима која су доминантније црквено-догматски оријентисана искључује се могућност постојања јаче митолошке подлоге. Душан Д. Митошевић сматра да је мотив „постојао у доба кнеза Лазара, управо последњих година његове владавине“ (Митошевић 1990: 10). До оваквог закључка дошао је манипулацијом непотврђеним историјским чињеницама и усменим предањем. Много опрезније и мање одлучно проблем сагледава Предраг Мирковић, тврдећи да је „предање могло овде да настане, на темељу неког истинитог случаја, највероватније у доба кнеза Лазара, и да ту опстане до данас“ (Мирковић 2005: 84), при чему одбацује претпоставке Леонтија Павловића (1965) о митолошкој основи, иако га користи као извор. Тумачења Душана Митошевића, протојереја, условљена су хришћанском догмом, али су занимљива као показатељ покушаја да се предању обезбеди историчност.

Да се нека трагедија овде заиста догодила у другој половини 14. века, потврђују записи о браћи Павлу и Радулу Радићима, који су живели у Београду и били властела кнеза Лазара, а на брду Сопоту су имали летњиковце (Павловић 1965: 221). Ипак, не може се оспорити митолошка подлога. „Предање и поезија сачувани у Браничевском крају имају сличности са култом плодности везаним за мит о египатском богу Озирису“ (Павловић

1965: 221). Иако је овде реч о митолошком обрасцу – комадање бога и бацање делова његовог тела на земљу је у основи многих космогонија – користимо Павловићев пример како бисмо боље објаснили паралеле. И Озирис и Јелица су растргнути због породичних размирица, а потом су делови њихових тела разбацани и доведени у везу са светилиштима. У оба случаја правда побеђује а кривац бива кажњен. Мотив људске жртве је у основи митова плодности, чији се одјек налази и у српском фолклору, а институција жртве је и данас присутна у српској традицијској култури. Да је Јелица неко „ниже старобалканско божанство плодности“ (Спасић 1996: 224), не може се доказати. Иако је порекло култа тешко до краја одгонетнути, очигледни су елементи који говоре у прилог тези да Јелица има нека паганска својства. Њени пратиоци су коњи (растргнута је „коњама на репове“), а они су, између осталог, и преносиоци с овог на онај свет. Језеро као изразито хтонски простор настаје од тела демонске жене – Кучке Павловице (она има извесна својства вештице). Космогонијска тема и култ плодности јесу у основи предања о сестри Јелици, а у мотиву постанка храмова од делова Јеличиног тела (који би се могао довести у везу с градбеном жртвом) уочава се преплитање претхришћанских и християнизованих елемената (извори и цркве).

Различити слојеви културе везани су и за култна места. На пример, извор Панарија код Петровца везује се за предање о сестри Јелици, али је утврђено да су капелу над извором сазидали Римљани, иако је посвећена Светом Сави (Мирковић 2005: 30, 304). У јужни зид Рукумије је узидан споменик из римског доба. Троугаоног је облика, у средишту је глава Медузе, лево и десно од ње налази се по једна птица, највероватније голуб (Спасић 1996: 220) и по један коњаник, сви окренути ка Медузи. Археолози овај споменик датирају у период од 2. до половине 3. века (Спасић 1996: 222). Није познато када је споменик донесен из Виминацијума, а могуће је да је био уграђен и у прву цркву саграђену на овом месту, срушену за време Турака и касније обновљену. Локално становништво га везује с предањем о сестри Јелици, тумачећи Медузу као Јелицу, а коњанике као њену браћу Павла и Радула.

### 3.2. Елементи културно-историјског предања

Иако историјски извори не дају прецизне одговоре, у многим тумачењима предања о сестри Јелици осећа се јака потреба да се манастири који се помињу повежу с кнезом Лазаром.

Годину дана после растрзања Јелице, веле, за њен случај чуо је и кнез Лазар и дошао на њен гроб. Ту је наишао на пустињака Онуфрија, са брадом до земље. У њему је препознао свог властелина Павла. Над Јеличиним гробом кнез је сазидо цркву Заову. Затим је подигао и манастир Рукумију,

више села Брадарца, на левој обали Млаве, такође под брдом Сопот, јер су ту наводно пале Јеличине руке. Уз то, он је подигао и манастир Брадачу, на крају села Куле, на левој обали реке Витовнице, опет у вези са Јелицом (Павловић 1965: 222).

Ова врста објашњења уклапа се у представу о кнезу Лазару као владару окренутом небеском царству и у складу је с феноменом да се народна предања и песме који су у вези с Косовским бојем и косовским јунацима у народу, али и у цркви сматрају историјским чињеницама. Истовремено, реч је и о покушају да се митолошко (космогонијско) предање историзује, чиме се кнезу Лазару приписује још задужбина, па се предање укључује и у овај слој традиције.

### 3.3. Етиолошка компонента

У предању, од делова тела цркве или настају (од људске руке) или постају (саме од себе), у зависности од интерпретације казивача.<sup>1</sup> Ако су цркве саграђене људском руком и истиче се задужбинарство, у питању је културно-историјско предање. Извори и језеро углавном постају, што појачава етиолошки слој. Независно од тога који чиниоци преовлађују, у традицији о сестри Јелици као главни жанр издвајају се предања (у прози), упоредо с религиозно-моралистичком легендом у стиху коју представља песма *Бог ником дужан не остаје* из Вукове збирке.

## 4. Казивање Душана Николића

Отац Душан Николић, протојереј манастира Заове, дуго је служио у Заови и често је верницима и посетиоцима причао предање. Са оцем Душаном је обављен само један разговор и тема је била унапред најављена. Није му сметало снимање, врло је радо пристао на разговор. Осим предања о сестри Јелици, испричао је приче из живота у вези са чудесним исцељењем верника у цркви. Отац Душан комбинује стихове баладе *Бог ником дужан не остаје* (СНП 2, 5) и локално предање у ком су преплетени културно-историјски и етиолошки елементи.

Приповедање о Заови Душан Николић овако започиње:

Д.Н.: Па црква Заова настала у другој половини 14. века. Она је између Косовске, између Маричке и Косовске битке. То је значи негде пред скоро Косовску битку, узима се као година оснивања, овај, 1382. године. И иначе, овај, је њу, прву цркву је сазидао кнез Лазар на гробу

<sup>1</sup> У песми која се користи као део предања и црква и језеро *постају*, али казивачи то могу другачије интерпретирати.

заове Јелице, коју су браћа Павле и Радуре растргли ко... по наговору жене, Павле, Павлова жена, не зна се њено име, али по Павлу је названа Кучка Павловица. Она је... То је описано у оној песми *Бог ником дужан не остаје* која почиње... (Д. Н. [1.2.]

Стихови које отац Душан користи у приповедању се готово дословно подударују с Вуковом редакцијом.<sup>2</sup> Ипак, на неким местима су модификовани. У варијанти коју је објавио Вук Караџић јетрва одговара Павловици:

„Ој Бога ми, моја јетрвице!  
 Ја не знадем биља од омразе,  
 А и да знам, не бих ти казала:  
 И мене су браћа миловала,  
 И милост ми сваку доносила.“  
 Душан Николић говори:  
 „И мене су браћа миловала,  
 И ја имам двоје миле браће.  
 И да знадем, не би ти казала.“ (Д. Н. [1.2.]

У поређењу с Вуковим записом, неки стихови су испуштени, један је додат („И ја имам двоје миле браће“), а један, уместо на почетак, смештен је на крај епизоде, као поента („И да знадем, не би ти казала“), што показује да Душан Николић модификује извор како би приповедање било ефектније. Приповедач често парафразира стихове, а објашњења су везана за детаље за које сматра да можда нису довољно разумљиви слушаоцу. Тако, он објашњава да Павловица значи Павлова жена, али и да је завидела заови због поклона.

„Кад то виде млада Павловица“, Павлова жена, завидела је својој заовици, зашто браћа кад дођу са неког пута донесу неке поклоне. И решила је да завади браћу и сестре, браћу и сестру и покушала је прво да наговори своју јетрву. Како песма каже... (Д. Н. [1.2.]

Када Павловица не одустаје од намере да омрази брата и сестрицу, Николић коментарише: „Него у се и у своје кљусе“. Када Павловица подмеће доказ, крвав нож, приповедач користи латински израз, не тако редак у свакодневној комуникацији – *corpus delicti*. Јеличин предлог да је растргну „коњма за репове“ тумачи изразом лица брата Павла. У песми из Вукове збирке такво објашњење не постоји, одмах се са поновљеног заклињања

<sup>2</sup>У овом одломку разлике постоје на два места: „И међ“ (Вук) – „међу“, „најпослије“ (Вук) – „напослетку“ и „вид’ла“ (Вук) – „виде“. Други пример се очигледно разликује због ијекавског и екавског изговора, али су сви модификовани како би пријемчивије звучали локалном уху.

(„Нисам, брате, живота ми мога! / Живота ми и мога и твога!“) прелази на стих: „Ако ли ми не верујеш клетви“. Николићево приповедање одликује и тенденција да пружи јасну мотивацију за поступке ликова. Он настоји да мотивише Јеличин поступак и драматизује ситуацију, па стихове прекида објашњењем: „Али по изразу његовог лица она је видела да јој он не верује, па продужава даље.“ Братовљево растрзање сестре приписано је његовом гневу.



Слика 2: Отац Душан Николић



Слика 3: Црква Заова са звоником

После кажњавања сестре, у приповедање се укључује предање о местима где су пали делови Јеличиног растргнутог тела и о другим местима која су у вези с тим. Тамо где је пало Јеличино тело саграђена је црква Заова, где је пала рука – Рукумија, где су пале очи – настао је извор, а касније је саграђена и црква Сестрољин.. На месту где је пала коса налази се извор Кусан, а где је пала доња вилица, саграђена је Брадача. Отац Душан говори и о месту Садови, одакле су најурени коњи, и о Орловачи, где су орлови кључали Јеличино тело. Ипак, ни овде приповедање није јединствено и непрекинуто јер се локално предање допуњава историјским или псеудоисторијским подацима, па и новим предањем. Говорећи о манастиру Брадачи, отац Душан говори о Прологу из Брадаче који се налази у Љубљанској библиотеци и који је требало да се врати манастиру по налогу патријарха Арсенија III Чарнојевића, али о и „легенди“ (Д. Н.), а заправо предању, како је пронађено манастириште разрушеног манастира.

Иначе, пронађен је да је лековит, 1747. године, неки Станоје Петровић из Свилајнца. У старо време нису имали кукуруз за гојење свиња, него су ишли тамо где су хрестове шуме, и ту је било много хрестове шуме, они су ту жирили свиње, а из Свилајнца су дошли. Овај, кад је једно јутро деда Станоје устао, ништа није видео. Он се пожалио код унука, унук ухватио, шта ће деди да помогне, ухватио

деду под мишке, довео га до извора и умио га. Он је на чудан начин прогледао. У знак захвалности он је подиго чесму, па су његови синови још лепшу чесму направили, а његови унуци Ђока и Која направили су капелицу. Кад сам ја дошо седамдесет прве године, 1971. у Заову, та је извор, капелица била толико оронула да је претила опасност да падне. Онда сам ја у цркви неколико пута објавио и скупили смо прилог и направили смо ту капелицу. Она још није довршена, мислим, само јој треба кров да се уради, тако да је то, то је тај извор, везан за... (Д. Н. [1.3.]

Овакво уланчавање предања је типичан приповедни поступак оца Душана. Овај тип предања би могао да се издвоји и у посебну групу у композиционом смислу. Предање о сестри Јелици, нарочито у приповедању оца Душана, захтева такву композицију јер укључује и различите теме и мотиве и жанровски различите усмене облике.

О извору Шопот Душан Николић каже:

Ошинути коњи пројурили су, вукли тело. Кад су дошли до извора Шопот, ту је сестра још била жива и прошапутала „Боже мој, Боже мој, зашто ли ја страдам?“, отуда од шапата извор Шопот. (Д. Н. [1.2.]

Следи предање о налажењу лековитог извора које указује на нејасан однос приповедача према предању о његовом постанку. Ни на једном месту он не говори да је извор постао од Јеличиног тела, већ их само доводи у везу: „везано је за то, и то је везано за исто“. Такође, приповедач каже: „отуда, од шапата извор Шопот“, па није јасно да ли су извори тада и поста-ли или само добили име.

О извору Панарија отац Душан приповеда:

Онда имате та култна места. Код села Забрђа постоји извор Панарија. Тај је извор везан исто за Заову, јер у нашем народу је познато да када се са мртвим прелази преко воде, треба да се плати тај пут. И мајка, знајући да ће заову коњи да вуку и негде преко Млаве, ставила јој један новчић у руку, то је био грчки новчић који се звао паранија, а наши су људи праметнули и не каже паранија, него панарија, и то је данас остало. (Д. Н. [1.4.]





Слика 4: Извор Панарија



Слика 5: Унутрашњост извора

Нема наговештаја да је извор однекуд постао, већ се само говори о томе како је добио име. Одломак показује и приповедачево схватање предања као истинитог, уз успостављање разлике према народним веровањима. Плаћање пута преко воде приповедач везује за народ. За приповедање Душана Николића је и иначе карактеристично делимично дистанцирање од тврдњи у које сам није уверен формулама: „многи кажу“, „у народу је познато“, „веровање једно постоји“. Тако, на питање зашто се много људи давало у језеру, он одговара: „Многи кажу да то није смело да буде, пошто је то свети извор, и један и други, није смео да се претвори у купалиште“ (Д. Н. [1.17.]),<sup>3</sup> додајући: „И свака вода има своје жртве.“ Дајући два објашњења, приповедач показује укрштање црквеног и народног начина размисљања.

Слично је и у следећем примеру:

Она је радила исто са њиме ово и они су били већ 15 година у браку, ал' нису имали деце. И она мене пита: „А оче Душане, зашто понека жена видим носи метлу?“ Па кажем: „То је код, уврежено у народу, веровање једно постоји, да она треба прва да отвори цркву и да почисти цркву, и њој да се да [порода]. Донесе метлу, донесе мараму и донесе кецељу. Препаше кецељу, повеже мараму, очисти цркву и оно ђубре узме и стави у кецељу и одреши кецељу, изађе ван цркве, истресе оно ђубре и онда то спакује и стави на заовин гроб.“ И ја више док су они ту радили, нисам о чистоћи цркве и око цркве никада више, то је све Славица радила. И Бог им дао сина. (Д. Н. [1.10.]

Казивање оца Душана је усмерено на црквено објашњење: брачном пару је Бог дао сина јер је жена чистила цркву сваког дана, то је била Божја награда за богоугодно дело. Ипак, отац Душан је обичај чишћења цркве запазио и није га забранио, већ га је и преносио даље.

<sup>3</sup> Вештачко језеро у Заови је направљено од два извора, Шопота и извора Свете Петке.

Укрштање хришћанских елемената и фолклорне традиције, карактеристично за оца Душана, показује се и у причи о обичају побратимства. По бележењу Милана Ђ. Милићевића, обичај отклапања једномесечића<sup>4</sup> се обављао на извору у Сестрољину, али и на Јеличином гробу (Павловић 1965: 230). Обичај побратимства, „у српском култу много старији од хришћанства“ (Чајкановић 1941: 35, 39), одржао се у Заови до недавно, када га је владика, по сведочењу оца Душана, забранио због злоупотребе.

И онда је то владика забранио, баш мени је забранио, јер је... Једном сам ја био код владике и био сам већ... ма нисам био пензионирани. И, идем ја са владиком, нешто сам ишо код њега, и онда из цркве идемо према двору секретар његов и ја. И једна жена виче: „Преосвећени, Преосвећени, нешто да Вас питам!“ Каже: „Изволи.“ Сад, наравно, ја и отац Пера кренемо даље не хтећи да баш чујемо шта она пита. Каже: „Да ли је побратимство род?“ Каже: „А зашто питаш?“ „Ако није, ја би се удала за побратима.“ И онда владика и мене избрусио и њу избрусио и то све, и каже: „Оче Душане, ја ти наређујем, то више немој да радиш. Ја сам то после прекинуо, јер је стварно узело то маха. Много се злостављало, злоупотребљавало. (Д. Н. [1.16.]

Како је разговор одмицао, саговорнику је попуштала пажња. Требало га је подсећати да исприповеда о самом језеру, када је довршио песму, где је пермутовао стихове, односно испричао како их се сетио. Такође, направио је и грешку рекавши да је настала црква онде где је пало тело Кучке Павловице. Ово треба приписати умору и брзини, јер му није било мило што је заборавио то да исприча.

Д.Н.: Па језеро је, дабоме, то је у песми и описано, овај. Ја нисам то ни довршио, него сам прешо одма на ово. Каже да је када је, где је пало тело Кучке Павловице, тамо се црква сазидала. И ту, каже, и језеро се провалило. По језеру...

---

<sup>4</sup> Ово је само једна врста братимљења. Када у заједници умре једно од деце која су рођена истог дана (једноданчићи) или истог месеца (једномесечићи), да не би умрла и друга таква деца, обавља се ритуал вађења из гроба. Ритуал се обавља на гробљу и праћен је речима: „Примај Бога и светог Јована, отварам роба од гроба“ (Павловић 1965: 231). У једном од разговора Вера Милић је испричала причу из живота о побратимству које је склопљено како тек рођено дете не би повукла остала умрла браћа и сестре: „Па његовом оцу, тој жени умирала много деца, умирало четири, пет детета, па после ајд кад се он родио, да га побратиме. И дошли да питају твоју бабу, Рајку. Она била дете, нем колико ју било година. Кад дошла та Бранка да пита, деда Душан, он био ђаволски, те сад она не зна како ће да каже. То иду на гробље и да га она провукује кроз та' шипак, баца крстове, и да каже: Отварам роба од гроба. Примам Бога и светог Јована, отварам роба од гроба. Тако се то причало“ (В.М. [2.2]).

(прекид на снимку)  
 Д.Н.: ...вранац коњиц плива,  
 А за њиме злаћана колевка,  
 У колевки оно мушко дете,  
 Под грлом му рука матерна,  
 У руци му теткини ножеви,  
 И над њима соко тица сива. (Д. Н. [1.14.])

Сам отац Душан у великој мери доприноси ширењу предања и одржавању култа сестре Јелице међу становништвом, чувајући и неки вид мистерије. Наиме, како сам сведочи, када се уводило грејање у цркву и под цркве био раскопан, он није дозволио да се отвара заовин гроб: „Нека то буде једна тајна, не морамо све да опипамо прстима да би веровали“ (Д. Н. [1.12.]). Отац Душан казује народно предање, али као човек цркве тражи веру без материјалног доказа.

У наратији овог приповедача нит радње се теже прати због разуђене композиције и бројних епизода, а није лако ни жанровски одредити приповедање јер инкорпорира народну песму из писаног извора која се уклопила у предање, историјске податке, културно-историјско предање, приче из живота. Везивање ових елемената у целину оставља утисак да без неке од компонената прича не би могла да буде испричана. Овакав стил казивања показује комплексност прожимања фолклорних жанрова. Управо због те комплексности, приповедач је изабрао народну песму као основну нит казивања, за коју ће се везивати све остале. Песма је саопштена скоро у целини, стихови преовлађују у приповедању све до тренутка када је Јелица растргнута. Повремено су прекинути коментарима приповедача, који тумачи поступке ликова и драматизује породичну причу о љубомори, клевети и гневу, али и даје нека историјска објашњења (на пример, зашто је грех убити сокола). Од мотива Јеличиног растргнућа у наратији доминантну улогу има предање, па се сада историјски подаци и приче о чудесним исцељењима и обичајима везују за њега. Композиционо гледано, у приповедању оца Душана сегменти који имају везе са црквом Заовом и сестром Јелицом користе се да би употпунили песму и обезбедили материјалне доказе за њену истинитост. Ипак, у приповедању оца Душана изостаје моралисање. За оца Душана важни су историзација предања, везивање за доба кнеза Лазара и старе српске државе, а важност предања он види и у очувању националног идентитета.

Д. Н.: Та народна песма. А многе ствари су у тим нашим легендама и оживљавале српски дух, јер иначе у оном петстогодишњем ропству могли смо да се истопимо и да нестанемо као народ. Онда нисмо, али сад ћемо да нестанемо. (Д. Н. [1.1.])

## 5. Вера Милић о сестри Јелици

Вера Милић је изузетно даровита казивачица, нарочито када су предања у питању. Њено приповедање карактерише увереност у истинитост предања која је усвојила усменим путем, а оваквом знању супротставља друге видове посредовања.

В.М.: То писало у књиге! То није била истинита прича! То се после и кити, знаш, кад нешто напишу, они додаду. За то не знам, за те виле, не знам. А ово од нас, то што знам, то је било. То није да се причало, нег' то јесте било. За те, за тога, за то магаре што убили тога, како се зове, тога прстенцију, то је стварнос била, овамо то Бегановац, па онда што срушио ту заовичку гору. То је све стварнос била. Ал' ово друго, то што се причало, за те виле, то не знам. (В. М. [7.5.]



Слика 6: Вера Милић

Са Вером Милић је обављено осамнаест разговора. Занимљиво је приметити да се ова казивачица није осећала сасвим пријатно током разговора чији је транскрипт основ ове анализе (вођен у марту 2007), а имао је најављену тему – Заову. Видео камера, рефлектор, микрофон и више испитивача нису јој пријали. Ипак, ово је једини разговор у коме је испричала предање о сестри Јелици у целини.

Вера Милић прва асоцијација на Заову није била прича о браћи и сестри и сестрином растрзању, већ једно предање о породичном проклетству, ближе њеном времену и људима које лично познаје. Проклетство је уследило због сече светог дрвета, заправо дрвета у коме је живела светиња. У једном од ранијих разговора, Вера Милић је испричала ово предање много опширније и детаљније, наводећи имена учесника догађаја (В. М. [7.4]). У разговору који је сниман видео камером приповедање је уопште није, вероватно и због тога што су је укућани упозорили да не би требало да именује било кога, што открива следећи одломак:

В.М.: Деда Станојла, то Брајко, он је исто било и... Па шта ако сам казала, и овем кажем сад. [...] Не да ми ова да причам по имену, а ја после забрцам, не да ми. Ти, ви немој да турате то име ко не ваља. (В. М. [18.5.]

Упркос томе што Вера Милић не сматра да треба да прикрива имена, а иначе је у заједници позната као жена без длаке на језику, притисак породице чини да мења устаљени начин приповедања. Непосредно пре почетка писања овог рада, у приватној посети породици Милић, Вера је поново испричала ово предање. Нажалост, ова варијанта није снимљена, а има занимљив увод. Наиме, Вера је говорила о сусрету са човеком који је испаштао због тог проклетства. Сусрет је постао повод да се њему објасни узрок његовог проклетство.<sup>5</sup>

На питање шта је то светиња и како је изгледала, Вера Милић даје опширан одговор:

М.Ж.: Сад да нам кажеш, за те светиње, ел' вид'о неко како то изгледало?

В.М.: А, да ви кажем, па видели људи, као светиња, као свака женска, као вила, имала, каже, косу, имала крила, и запевала, пиштела, каже, кроз гору, људи гледали и клели, каже, саставе се па седну онде пред цркву и... седе ту и куне, а она пишти, каже, по целу ноћ, не, не увукује језик, и дођу ту под то дрво, каже, ал' никако да ју виде лице, није дала да ју се види лице, та ми баба Милка причала, све овако се окрене, каже, по леђа, коса, коса јој, каже, пала на очи, и тако, каже под то, де то дрво било, она стално ту долазила, за неко извесно време, после је нестало.

Ј.Ј.: А шта је то светиња?

В.М.: Па, светиња је то као... то је живо биће било, ал' посвећена ка сад валда ови калуђери, као тако нешто то било, тако се звала светиња, шта ја знам шта то било, свето лице валда било, откуд знам, тако се звало, светиња. Ту је била светиња и у ово, како се зове ово на Кожају, у тај извор. (В. М. [18.3.]

Саговорница је сигурнија у погледу изгледа светиње него у вези с тим шта је светиња и како је постала. У литератури је познато да се светињом

<sup>5</sup> Иначе, ради се о нашем познатом песнику Србољубу Митићу, који се родио, живео и умро у Црљенцу. У приповедању Вере Милић он се појављује и у вези с причом о судбини. Пошто су *срећоделе* сву срећу поделиле његовој сестри, за њега није остало ништа. Србољуб Митић се по својој поетици може сматрати уклетим песником, а исто тако се и у приповедању појављује као проклет, коме ништа не иде од руке зато што му се не да, што се пренело и на његове потомке (види В. М. [7.3.] и [18.6.]

сматра заовин гроб (Павловић 1965, Мирковић 1965), а дрво као њено боравиште се не помиње. Није јасно да ли је у питању иста светиња или нека друга, али одлазак светиње из Заове излази из оквира устаљеног предања.

Предање о сестри Јелици је исприповедано помало на брзину. Било је потребно подсећати саговорницу на детаље, што је последица описане приповедне ситуације, а тек касније се опустила. Ипак, занимљиво је погледати на шта ју је требало подсећати. Наредни одломак је исприповедан без додатних питања, непрекинуто.

В.М.: Да причам и то. То била браћа, имали једну сестру, два брата су били. Имали ту сестру и волели ту сестру, каже, свачим што је она захтела они је задовољили. И на крај, пожелела да јој купе златне ножеве. То ју било задовољство. А та ју њена снаја, толико је омрзла, што је они толико задовољавали, и стварно гледала да је, да ју се освети. И свашта радила и коње те њине, имали оне, каже, крилате коње, она палила те... та крила изгорела и све као да је то она радила, та сестра, али они ју то све опраштали. И на крај украде те златне ножеве и закоље своје чедо у колевци, да докаже да је као то та сестра њина. И сад браћа то нису могли да ју опросте, она се клела да није, а они нису могли, она тврдила да јесте, она каже да је свежу коњма за репове и да је обију низ поље, па нека је живу растргну коњи, тако и било. И где год је она сама собом пала, ту, ете на Кусан, коса ју се, то моја баба причала де нашли, нашли од косе, како је то коњи вукли, ту ју се коса, ту се отворио извор, Кусан се зове. Е, Брадача, ту ју брада, каже, све... одгулила се ту како је коњи вукли и Брадача, отворио се извор. Де год она, сирота то, како је вукли, тако. А у Заову, у Заову цркву, то је она, она ту изданула и зато се и зове Заова. То сам тако чула, тако ми причали, то је стварно била, није да је то нека лаж. Де год она пала, од ње нешто отпало, ту, све... А она после лежала девет година и распадала се. А каже, кроз кости ју проникла трава. Па се змије запатиле, каже, очи, очи ју пиле те змије после. Није могла да умре од, што направила то чудо. Спопала заову на правди Бога, заклала своје чедо да докаже браћа де је она заклала, а није сестра сирота, него она заклала. Е, тако то било. (В. М. [18.2.]

Браћа и сестра нису именовани, почетак предања чак подсећа на формуле бајке: „То била браћа, имали једну сестру.“ За разлику од оца Душана који је рационалан и позива се на историју објашњавајући зашто је повређивање коња велики злочин („знамо да у средњем веку сокола и коња није могао свако да има, него су то били ти... племићи који су то имали“ (Д. Н. [1.2.])), код Вере Милић коњи имају крила, што активира много дубље елементе традиције. У песми Женидба краља Вукашина (Вук СНП II, 25), паљење крила коњу доводи до смрти јунака. У предању Вере Милић то је само

један у низу злочина који ће Кучка Павловица починити не би ли омразила сестру и браћу. У истој песми је љуба Видосава кажњена тако што је везана „коњма за репове“ и растргнута. У предању је на овај начин кажњена сестра по својој жељи, али извори који од делова њеног тела настају постају доказ њене светости: „И зато се после она посветила“ (В. М. [5.3.]).

Вера Милић говори о изворима који су настали; најпре о Кусану, који је најближи и за који даје и материјални доказ истинитости:

В.М.: Па имала трава ту, и ја сам запамтила, кад сам дете била, ту имала трава, па кад отидемо на Кусан за воду, оно цветају све цветићи ситни, а моа баба каже „Ту“, каже, „та... Кусан, еве“, каже, „овде“... оно се познавало све имала нека ресната трава, тако ка сплетићи, а то се после, сине, изгубило, ишо народ свашта, и просипали, свашта радили, запрљало се, сад каже нема ни вода баш тако добра. А имало, имала и трава, имало свашта. (В. М. [18.2.])

За додатне детаље је било потребно постављати питања. На питање шта се догодило с Кучком Павловицом следи поновљено казивање, а о смрти и настанку језера Вера Милић није говорила. Ипак, у једном од ранијих разговора помиње Кучку Павловицу у другачијем контексту.

Ј.Ј.: А вештице?

В.М.: Па и то биле исто неке као жене, жене неке, све чупаве, кудраве, рашчупатане и тако...

Ж.М.: Имале метле. Каже вештица на ... не знам, то не знам.

В.М.: Тако ми причали, ја нисам видела, ја не мог' да причам шта нисам видела, тако причали, де видели... Зашто се каже: Гле кака је, ка вештица! Значи да постоји нешто куј то виђао и зна. Гле кака је, каже, ка вештица! Имала неке зловне очи, зловне, то причали за ту Кучку Павловицу, то је била, каже, као вештица. Спопала заову, те је браћа растргнули. Волели је браћа, волели и све ју, све ју, каже, давали што год она захтевала.

Ж.М.: То је она Бог ником дужан не остаје.

В.М.: Да, она, она завидела то што је они воле и свашта употребљавала и није ју вредело и на крају заклала дете у колевци. Дабоме. И зато се после она посветила. Ете, где год она пала, растргнули је коњи, где год она пала, ту се свуд, ту се отворили извори.

Ж.М.: Каже, да се верује и за наш Кусан везан за ту, за...

В.М.: Па Кусан, ту је коса пала!

Ж.М.: Јер, каже, ту јој коса пала. А и да је некад ту била црквица.

В.М.: Имала црквица, и ја сам то запамтила.

Ж.М.: Па не знам ја.

В.М.: Имало. (В. М. [5.3.])

Казивачица Кучку Павловицу повезује с фигуром вештице. У тумачењу песме *Бог ником дужан не остаје* Лидија Бошковић износи тезу да нека својства Кучке Павловице – „слепило (змије јој ‘очи пију’), саме змије, болест (труло тело), деловање ноћу, уморство детета у колевци – отварају могућност да се у песми детектује и поменути слој народног веровања“ (Бошковић 2005: 80). Вера Милић говори о распаду тела Кучке Павловице, змијама које јој пију очи, проницању траве кроз кости и о томе да није могла да умре због греха. Овај мотив (распадање тела и неумирање без опроштаја) код Vere Милић се појављује и у причи о грешној жени која није могла да умре зато што је снаји „јела децу“, односно „врачала“ да умру, па се жива распала (В. М. [5.6.]).

Трећи учесник у разговору, Живојка Милић, помиње песму *Бог ником дужан не остаје* и Вера Милић потврђује да је догађај страдања сестре Јелице стварно описан у њој, али не уводи сиже у приповедање. Не спомиње ни постанак црква или манастира, већ само извора. Овако испричано предање може се одредити и као демонолошко јер укључује опис вештице, а онда и као етиолошко, док културно-историјске компоненте нема.

У варијанти Душана Николића црква Брадача изграђена је тамо где је пала брада (доња вилица). Код Vere Милић се отвара извор. Она тек касније помиње цркве на местима где су пали делови тела, али цркве су по њеном тумачењу изграђене тамо где су већ били извори. Цркву Рукумију спомиње јер је тамо била. За Сестрољин ју је било потребно подсетити. Изворе Шопот и Панарију не спомиње. Кусан, Брадача и Заова су локације које у њеном приповедању имају јасно место, вероватно због тога што су најближе њеном месту боравка. Иако је предање о постанку култних места и извора код Vere Милић мање конкретно него у приповедању Душана Николића, оно не губи ништа од својих жанровских особености, чак је жанровско одређење овде много чвршће. Ово је омогућено увереношћу приповедача у истинитост казиваног упркос већој дистанци, као и једноставнијим обликом предања. Код Vere Милић нема стихова.<sup>6</sup> Предање у оваквом облику се може посматрати као етиолошко, али и као митолошко-демонолошко због својстава која се приписују Кучки Павловици. Осим једноставније композиције, запажамо и другачији приповедачев однос према традиционалном знању које носи. Док отац Душан Николић истиче национални идентитет као важан у сагледавању функције и значаја предања, Вера Милић акценат ставља на моралну поуку. У њеним предањима је јасно ко је представник зла, а ко добра, сваки грех бива кажњен, а мудрост и доброта су награђени, мада углавном не одмах.

---

<sup>6</sup> У приповедању Vere Милић запажа се једна реченица која је могла прећи из стиха – „И где год је она сама собом пала“ – „Бе је она сама собом пала“ (Вук СНП II, 5).



Докази истинитости су за Веру Милић свуда, међу људима које свакодневно виђа и које познаје целог живота. Мада носи широко и дубоко традиционално усмено знање и приповеда о стварима из ближе, даље или јако далеке прошлости (као што је предање о сестри Јелици), у њеном казивању су предања и даље врло жива, мењају се или су чак и у настајању.

## 6. Извор Кусан као тачка укључења усмене традиције Црљенца у ширу усмену традицију

У литератури се извор Кусан, који се налази у Црљенцу, не помиње у вези с предањем о сестри Јелици. Душан Митошевић (1990) и Леонтије Павловић (1965) не помињу га уопште, а код Предрага Мирковића се помиње у сасвим другом контексту. Описан је као лековит извор који се налази на месту где је могао бити манастир Раван (Мирковић 2005: 258), али се не доводи у везу са сестром Јелицом. По писању Предрага Мирковића, извор Кусан је добио име по кусом потоку који туда тече. Није јасно да ли аутор није знао за другу варијанту предања или је једноставно изабрао само једну. О постојању цркве код Кусана говори и Вера Милић.

Ј.Ј.: А ту била и нека црква код Кусана?

В.М.: Е, имала нека црква, то је, па срушено, после правили ову чешму, ту направљено као, и сад има та ка чесмица сазидана. А имала црква, каже, ја не знам, нисам запамтила, баба мо причала де имала ту црква, сазидана. (В. М. [18.2.]

Да би се утврдила стабилност везе између Кусана и Јеличиног култа, требало би још истражити знање Црљенчана о Кусану и да ли се нужно повезује са сестром Јелицом. Вера Милић и Душан Николић то непоколебљиво чине. Вера Милић износи и материјални доказ истинитости – траву која је подсећала на косу и расла у самој води. По њеном причању, извор се сматра лековитим за очињи вид. Мада је забележена једна варијанта о извору по којој је добио име од потока који је на том месту „кус“ (Мирковић 2005: 259), Црљенчани инсистирају на објашњењу да је добио име по коси сестре Јелице која је ту пала.

Ж.М.: Онда то, имали смо ми, добро и сад има Кусан, ови наши лековити извори, па су жене много младим недељама долазиле тамо, бацају пару ту, па се умивају, за очи, коју боле очи. (В. М. [18.2.]

Старији истраживачи чији материјал користи Леонтије Павловић, као што је речено, не помињу Кусан. Не помиње га ни Душан Митошевић. Узроци би могли бити двоструки: или саговорници с којима су истраживачи

разговарали једноставно нису имали знања о Кусану, или је овај извор касније везан за предање ради учвршћења идентитета Црљенчана, јер је култ сестре Јелице значајан у овом крају.



Слика 7: Извор Кусан у Црљенцу

## 7. Закључне напомене

Улога казивача у обликовању приповедања веома је значајна, како на структурном и садржинском плану, тако и на идејном. У приповедању се одражавају различите врсте знања – поред усмено-колективног, стеченог на традиционалан начин, усменим преношењем, присутно је и књишко знање, добијено посредством литературе. Обе врсте знања су обликоване интенцијом самих приповедача који идејно осмишљавају одређену варијанту предања, комбинују постојеће варијанте и изражавају власитити однос према традицији, самој причи и смислу приче. Душан Николић, свештеник и образован човек, у приповедање инкорпорира стихове песме која долази из писаног извора и историјске или псеудоисторијске податке. Стихове, које даје према сећању, парафразира и објашњава на начин на који то чине традиционални усмени ствараоци. Поред тога, он у своје приповедање укључује низ других жанрова: локално народно предање, које је у неким деловима културно-историјско, а у неким етиолошко; народна веровања; интерпретира историјске податке о самим манастирима на основу писаних и усмених извора, при чему се ови последњи могу схватити и као вид манастирских предања; уноси документарне појединости и елементе приче из живота, које се обликују као легенде о чудесним исцељењима у цркви. Својим казивањем отац Душан потврђује да је преношење традиције неодвојиво од њеног стварања, при чему се његова друштвена и службена позиција преносиоца предања (свештеник у контакту с верницима, мештанима и посетиоцима) указује као врло значајна за оживљавање саме цркве Заове и за одржавање култа. Причање о Јелици отац Душан је кон-

ципирао као морално-поучну причу која подстиче идеју о одржавању националног идентитета, а то је, чини се, и главни разлог што са толико пажње и воље већ три деценије преноси предање о сестри Јелици и на тај начин подстиче култ.

С друге стране, причање Vere Милић могло би се одредити као традиционално, „народско“ и у погледу примања и преношења, и на плану садржине. Ова казивачица заузима доминантно место у читавој теренској збирци како по квалитету, тако и по количини прикупљене грађе. У њеном приповедању најзначајније место заузимају демонолошка предања и предања о породичном проклетству. Причања о сестри Јелици у одређеним сегментима исказују се као демонолошка предања о вештици, на примеру Кучке Павловице, а када у целини говори о сестри Јелици, предање је културно-историјско и етиолошко. Вера Милић не користи песму као подтекст и безусловно верује у предање, док га Душан Николић узима с резервом. Док Вера Милић даје материјалне доказе истинитости, код оца Душана није најјасније да ли извори по предању постају или само добијају имена. У причању Vere Милић је присутно више космогонијских елемената, очигледнији је старији, митолошки слој, док код Душана Николића постоји тежња за историзацијом и повезивањем предања с кнезом Лазаром и старом српском државом, како би се учврстио национални идентитет.

Локални карактер предања испољава се код оба казивача и на плану индивидуалног идиоматског стила. Извор Кусан је локалитет у самом Црљенцу који се у литератури не спомиње, а оба казивача му посвећују извесну пажњу. Није могуће утврдити да ли је реч о пропусту ранијих истраживача или су Кусан касније унели у предање сами Црљенчани у жељи да се уклопе у шире колективно памћење и традицију, пошто је у целом Браничевском округу култ сестре Јелице изузетно јак.

Два разговора ипак нису довољна за опсежно и детаљно истраживање, па би било корисно обавити додатне разговоре с већим бројем различитих казивача. Укључивањем нових варијаната у истраживање могло би се утврдити колико су песма (преко писаног извора) и сама црква (преко свештеничких фигура као што је отац Душан) утицале на колективно памћење и предање о сестри Јелици. Предање у актуелном тренутку до јавности долази посредно: преко интернета, медија, туристичких проспеката, па ће ускоро бити тешко утврдити путеве преношења знања.

## Библиографија

Бошковић, Лидија (2005). Бог ником дужан не остаје – слојевитост фолклорног текста и ресемантизација мотива. *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 53/1–3, 73–82.

- СНП – Караџић, Вук Стефановић (1988). *Српске народне приповијетке*. Сабрана дела Вука Караџића, књ. 3. Прир. Мирослав Пантић. Београд: Просвета.
- СНП 2 – Караџић, Вук Стефановић (1988). *Српске народне пјесме*. Књ. II. Сабрана дела Вука Караџића, књ. 5. Прир. Радмила Пешић. Београд: Просвета.
- Марковић, Предраг (2005). *Светиње Браничева*. Београд.
- Милошевић-Ђорђевић, Нада (2000). *Од бајке до изреке. Обликовање и облици српске усмене прозе*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Митошевић, Душан Д. (1990). *Црква Заова*. Смедерево: Српска православна црква, општина Заова.
- Павловић, Леонтије (1965). *Култови лица код Срба и Македонаца*. Смедерево: Народни музеј.
- Самарџија, Снежана (2011). *Облици усмене прозе*. Београд: Службени гласник.
- Спасић, Драгана (1996). Пример археолошког трага у етнографској грађи из околнине Пожаревца. *Гласник Српског археолошког друштва* 12, 219–226.
- Чајкановић, Веселин (1941). *О српском врховном богу*. Београд: СКА.

## Извори илустрација

Слика 1 – <http://toomc.org/zaova/>

Слике 2, 6 – аутор Миодраг Животић

Слика 3 – <http://www.manastiri.rs/eparhije/branicevska/zaova/crkva-i-zvonik1.jpg>

Слике 4, 5 – <http://www.orthphoto.net/photo.php?id=70945&idjezyk=1#photok>,  
<http://www.orthphoto.net/photo.php?id=70925> – аутор Миодраг Новаковић

Слика 7 – аутор Јована Дишић

## ПРИЛОЗИ

### 1. Подаци о казивачима

**Вера Милић** (девојачко Цветковић), рођена 7. јула у Црљенцу. Две године радила у иностранству. И у младости је важила за врсну шнајдерку, а цењени су и њени ручни радови (вез, хеклерај). Завршила је течај за кување. Ипак, већи део живота се бави пољопривредом у Црљенцу. Као девојчица, заједно са братом и сестром, помно је слушала и памтила приче, углавном од свог прадеде Николе из Божевца, понешто од деде Станојла и оца Душана из Црљенца, али и од бабе Милеве из Топонице. У сва предања она безусловно верује. Током приповедања стално ми је наглашавала да „ништа није лажа, него све истино“, за разлику од онога „из књиге“, што сматра неистинитим. Њено излагање је течно и смислено, ако јој нико не смета и не скреће пажњу. Врло је отворена и није јој сметало снимање. Веома се обрадовала када је схватила да се њене приче неће заборавити и да је неком заиста стало да чује шта има да исприча. У почетку снимања ишло је мало теже, тврдила је да „не зна више“, да је заборавила, све док се није отворила и док се приче саме од себе нису почеле надовезивати једна на другу. Од велике помоћи су били њен муж Живко Милић и ћерка Живојка Милић, који су имали улогу активне публике. Наиме, пажљиво су је слушали и подсећали на неке детаље, а повремено и сами понешто казивали. Показало се да је приповедање породична традиција Милића. Вера Милић у породици и у читавој фамилији важи за особу која „много зна да прича“ и цењена је и због тога. Углавном говори о локалним темама, причама из села и околине, о људима које лично или посредно, преко њихових потомака, познаје. Од ње је забележено највише митолошко-демонолошких предања и предања о породичним проклетствима.

**Душан Николић**, рођен 17. јануара 1937. године, протојереј. Рукоположен 1961. године, прво намештење му је било у Црљенцу, а потом је прешао у цркву Заову где је радио до 2002. године, када је пензионисан. За више од три деценије у Заови много је учинио за обнову цркве, као и за очување култа сестре Јелице, јер га није сузбијао већ подржавао. Приликом посете Заови могло се од њега чути предање у сличном облику као што је забележено у теренској збирци. Као пензионер и даље помаже где је потребно, тако да је разговор обављен у манастиру Тумане надомак Голупца.

Осим поменутог предања, забележене су и приче из живота и многе легенде о чудесним исцељењима у цркви Заови.

**Живојка Милић**, рођена 31. октобра 1952. Завршила је Економску школу, радила је као књиговођа у Малом Црнићу, сада је у пензији. Ипак, себе пре свега сматра песникињом. Има седам издатих књига, а пише и за часопис *Стиг*. Написала је и неколико црквених монографија. Она је предања слушала од мајке Вере, бабе Милеве, оца Живка. У разговорима је говорила нека митолошко-демонолошка предања и приче из живота, односно детињства, али њена најчешћа улога у збирци је улога активне публике, односно публике која познаје оно о чему се приповеда, тако да може да подсећа и допуњава.

## 2. Транскрипти

### 2.1. Душан Николић

**Д.Н. [1] Видео снимак: Душан Николић, март 2007, Црљенац.**  
**Протокол: Д.Н. [1]**

[1.1.] Д.Н.: Та народна песма. А многе ствари су у тим нашим легендама и оживљавале српски дух, јер иначе у оном петстогодишњем ропству могли смо да се истопимо и да нестанемо као народ. Онда нисмо, али сад ћемо да нестанемо. Видите на телевизији прикажу да у, за годину дана сто хиљада абортуса. Један град сваке године нестаје.

Д.Ј.: И то град заистински.

Д.Н.: Да, да. И ми ћемо једног дана да нестанемо, јер у Србији... Ја сам напустио, рецимо, али помажем тамо Влади, овај, ви и сами видите колико је кућа нестало и колико ће још да нестане.

Ј.Ј.: У Црљенцу је рецимо страшно.

Д.Н.: Не само Црљенац. То је, то је, кажем ти, кад мени онај колега из Бож... из Смољинца каже, док је он тамо, то је сад, имамо пад напона (коментарише треперење светла). Овај, док је он, ја не знам колко има година како је он дошо, преко 150 кућа Смољинца је нестало. „И док се ја пензионисем, каже, 200 ће да буду. И ко буде дошо после мене неће моћи да живи на Смољинцу.“ А некад су била два свештеника. Да, трагедија. Добро, како нам је Тома?

Д.Ј.: Добро је.

Д.Н.: Како нам је Рајка?

Д.Ј.: И она добро.

Д.Н.: И она добро. Добро, то су моји пријатељи одавно били. Ми смо се дружили.

Д.Ј.: Кад им кажем да смо били ту...

М.Ж.: Шта ово шкрипи?

Д.Н.: Шкрипи овај астал. Е, нећу да се...

М.Ж.: Не, не, не, она, зато сам ја. Држи микрофон тако.

Ј.Ј.: Добро.

Д.Н.: Нећу ја да се наслањам на њега да не би шкрипао. То су ти столови монтажни. Знаш, они никад не могу да буду стабилни.

[1.2.] Д.Н.: Па црква Заова настала у другој половини 14. века. Она је између Косовске, између Маричке и Косовске битке. То је значи негде пред скоро Косовску битку, узима се као година оснивања, овај, 1382. године. И иначе, овај, је њу, прву цркву је сазидао кнез Лазар на гробу заове Јелице, коју су браћа Павле и Радуле растргли ко... по наговору жене, Павле, Павлова жена, не зна се њено име, али по Павлу је названа кучка Павловица. Она је...

То је описано у оној песми *Бог ником дужан не остаје*, која почиње:

„Два су бора напоредо расла,  
 Међу њима танковрха јела.  
 То не беху два бора зелена,  
 Ни међ њима танковрха јела,  
 Већ то беху два брата рођена,  
 Једно Павле а друго Радуле  
 И међ њима сестрица Јелица.  
 Браћа сеју врло миловала,  
 Сваку су јој милост доносила,  
 Напослетку ноже оковане,  
 Оковане, сребром позлаћене.  
 Кад то виде млада Павловица“ –

Павлова жена, завидела је својој заовици, зашто браћа кад дођу са неког пута донесу неке поклоне. И решила је да завади браћу и сестре, браћу и сестру и покушала је прво да наговори своју јетрву. Како песма каже:

„Јетрвице, по Богу сестрице,  
 Да ли знадеш биља од омраза,  
 Да омрзнем брата и сестрицу?“

Она јој одговорила:

„И мене су браћа миловала,  
 И ја имам двоје миле браће,  
 И да знадем, не би ти казала“.

Онда је она, није одустала од тога него у се и у своје кљусе. Прво је заклала, убола мужу најбољег коња на ливади и набедила је да је то урадила сестра. Брат пита сестру, она се куне:

„Нисам брате, живота ми мога,  
Живота ми и мога и твога.“

Она не одустаје, него иде даље, коље му најбољег сокола, а знамо да у средњем веку сокола и коња није могао свако да има, него су то били ти... племићи који су то имали. Закоље му најбољег сокола, опет набеди да је то сестра урадила, опет је брат питао сестру, она се заклела да то није урадила.

Онда дрзне на најтежи злочин, украде јој онај нож који су јој браћа поклонила, који је дању држала за појасом, ноћу под јастуком, закоље своје дете и онако крвав поново врати заови под јастук, утрчи у собу код мужа, како песма каже, „кукајући и лице грдећи“. Чупала косу, гребла лице.

„На зло, Павле, сеју миловао,  
На горе јој милост доносио,  
Заклала ти чедо у колевци.“

Е сад, ако не верујеш мени, јер двапут јој није поверовао, е сад има *corpus delicti*, ево крвави нож, знак да је то урадила.

„Скочи Павле, ко да се помами,  
Па он трчи у горње чардаке,  
А још сеја у душеку спава.  
Потрже је за бијелу руку:  
„Мила сејо, да те Бог убије!  
Буд ми закла вранца на ливади,  
И сокола у зеленој башти,  
Зашто закла моје мушко дете?“

Она му се опет, као и до тада клела:

„Нисам, брате, живота ми мога,  
Живота ми и мога и твога!“

Али по изразу његовог лица она је видела да јој он не верује, па продужава даље:

„Ако ли ми не верујеш клетви,  
Изведи ме у поље широко,  
Привежи ме коњма за репове,  
Нек' ме младу коњи растргају.“



Он тако и уради, онако гневан, привеже. Место где су је они привезали, то је један потес који се зову Садови, тамо где је Рајићка мала, у Топоници, одатле су коњи најурени, значи то је негде километар и по од Заове. Ошинути коњи пројурили су, вукли тело. Кад су дошли до извора Шопот, ту је сестра још била жива и прошапутала „Боже мој, Боже мој, зашто ли ја страдам?“, отуда од шапата извор Шопот.

**[1.3.]** Д.Н.: Иначе, пронађен је да је лековит, 1747. године, неки Станоје Петровић из Свилајнца. У старо време нису имали кукуруз за гојење свиња, него су ишли тамо где су храстове шуме, и ту је било много храстове шуме, они су ту жирили свиње, а из Свилајнца су дошли. Овај, кад је једно јутро деда Станоје устао ништа није видео. Он се пожалио код унука, унук ухватио, шта ће деди да помогне, ухватио деду под мишке, довео га до извора и умио га. Он се на чудан начин прогледао. У знак захвалности он је подигао чесму, па су његови синови још лепшу чесму направили, а његови унуци Ђока и Која направили су капелицу. Кад сам ја дошо седамдесет прве године, 1971. у Заову, тај је извор, капелица била толико оронула да је претила опасност да падне. Онда сам ја у цркви неколико пута објавио и скупили смо прилог и направили смо ту капелицу. Она још није довршена, мислим, само јој треба кров да се уради, тако да је то, то је тај извор, везан за...

**[1.4.]** Д.Н.: Они су је вукли, недалеко одатле једно 300 метара, и ту је пало тело заове и ту је прву цркву, кажем, сазидао кнез Лазар. Где је пала десна рука – манастир Рукумија, код Брадарца, где је пала доња вилица – манастир Брадача, између села Црљенца и Куле, према брду Бубањ. Онда, очи су јој испале у Сестрољину, то је у селу Пољани. Ту је била прво чувена вода, Сестрољинска вода, али је црква негде 1900. сазидаана, црква, и везано је за то. Онда имате та култна места. Код села Забрђа постоји извор Панарија. Тај је извор везан исто за Заову, јер у нашем народу је познато да када се са мртвим прелази преко воде, треба да се плати тај пут. И мајка, знајући да ће заову коњи да вуку и негде преко Млаве, ставила јој један новчић у руку, то је био грчки новчић који се звао паранија, а наши су људи праметнули и не каже паранија, него панарија, и то је данас остало. Тамо је постојала исто тај чувен исто тај извор, постојала је иницијатива, сад ја не знам да ли су, докле су дошли, да се тамо сазида једна лепа црквица, на Панарији, то је тамо, кажем, код Забрђа. Имате значи извор Шопот, Панарија и Сестрољински извор. Имате извор код цркве саме, то је Свете Петке, имате опет култна места у селу Црљенцу – Кусан, опет то је извор и ту је каже коса пала и то је везано за исто. Онда код села Малог Црнића, тамо где је железничка пруга некад ишла, Ћира где је ишо, ту је код, где је тај

мост преко Млаве, то се зове Орловача јер су делови тела заовини испадали тамо и орлови су долазили тамо и кљуцали. Ето то је, овај, то је тако везано.

**[1.10.]** Д.Н.: А имало је, кажем, пуно. Баш кад су радили цркву Заову, за заштиту споменика кад су чистили, кажем ономе вођи, овај, Слободану: „Нека црква буде отворена, јер народ долази, овај, па нека ту, па немој ни да им контролишете, свако ко дође нека, овај, свећу упали, нека остају колко остају, нек узму и за бадава, није битно то.“ И он је казао, каже: „Оче Душане, ја сам многе манастире радио, нигде нисам видео овакву посету преко недеље, не празником, него у обичан дан преко недеље.“ А његова супруга Славица која је, он је узео као студенткињу, она је радила исто са њиме ово и они су били већ петнаест година у браку, ал' нису имали деце. И она мене пита: „А оче Душане, зашто понека жена видим носи метлу?“ Па кажем: „То је код, уврежено у народу, веровање једно постоји, да она треба прва да отвори цркву и да почисти цркву и њој да се да [порода]. Донесе метлу, донесе мараму и донесе кецељу. Препаше кецељу, повеже мараму, очисти цркву и оно ђубре узме и стави у кецељу и одреши кецељу, изађе ван цркве, истресе оно ђубре и онда то спакује и стави на заовин гроб.“ И ја више док су они ту радили, нисам о чистоћи цркве и око цркве никада више, то је све Славица радила. И Бог им дао сина. И мени Дане каже: „Оче Душане, ја имам дуг према овој цркви, овом манастиру, ја морам њега да урадим.“ Међутим, ето сад тај, ја сам отишо, услови се тамо не стварају да се то доврши, а много би било добро кад би се оне цркве, оне фреске очистиле, онда би прави сјај добио. Ја сам намеравао и оне стеге што има у цркви од овога, од гвожђа, да се и оне, овај, обуку у дрво, јер у оно време није ни било овога, него је то, овај, него је дрво било. Тако да...

**[1.12.]** Д.Н.: Овај, кад смо вршили ископавање у цркву, нашли смо негде око 16, 17 грובה. Два комплетна су била, а у олтару само било је измешане коске. То смо ми све, пито сам ја владика шта треба да урадимо, он је казо да се стави тамо где је заовин гроб. Заовин гроб нисам дозволио да се откопа, нека то буде једна тајна, не морамо све да опипамо прстима да би веровали. И тако, ту смо... Ја сам мислио да је то довршено до краја, овај, да се то обележи једним малим крстом у поду. Знам ја то место где је и то Влади морам да кажем, ову Влади, ако буде радио, да зна где ће то да обележи. Ето, то су овако... Тако смо, имамо уз цркву придодато место где је котларница, то смо мислили да допунимо то одељење као припрата, да се тамо продају свеће и да се пале свеће и сувенири ту да се продају. То је тако моја замисао била, али је Божја била оваква да ја напустим и да дођем ето ту као пензионер да... Ето, то је. Ја сам, кажем, тридесет пет година тамо

био... Тридесет две. Тридесет две, није тридесет пет, а иначе сам укупно био као свештеник активни четрдесет две године. Ето, Јована.

**[1.14.]** J.J.: Можете да испричате нешто за језеро само?

Д.Н.: Па језеро је, дабоме, то је у песми и описано, овај. Ја нисам то ни довршио, него сам прешо одма на ово. Каже да је када је, где је пало тело кучке Павловице, тамо се црква сазидала. И ту, каже, и језеро се провалило.

„По језеру... [прекид на снимку]  
 ...вранац коњиц плива,  
 А за њиме злаћана колевка,  
 У колевки оно мушко дете,  
 Под грлом му рука матерна,  
 У руци му теткени ножеви  
 И над њима соко тица сива.“

Значи, овај, то је, како је, овај. То прво језеро је било негде на улазу де се иде за језеро, онде онај што се зове, онај пропланак што има овде. И, овај, ту је, чим мало већа киша падне, ту има бара, огрезне. Можда је ту стварно било језеро. Међутим, ово после вештачки направљено, али је... уклапа се у ту легенду, јер је то од извора Шопот и од извора оног испод цркве, где је то урађено, направљена је она брана, направљено то језеро. Е сад, то су и мало злоупотребили, инације су били, направили су онај ресторан на самој обали језера и кад се напију, лете флаше у језеро, уместо то да буде чисто, то није смело да буде тако близу тога. Треба ту да има објекат, али није смело то да се ради. Ја сам после њима тако некад, кад расположен сам, па кажем: „Чим ја будем добио шуму, више хотел неће да буде ваш, то ће да буде моје.“ То је за језеро везано.

**[1.16.]** J.J.: Реците ми нешто о обичају братимљења.

Д.Н.: Па то је владика сад забранио, јер је дошло много до злоупотребе, јер многи су после тога почели да узимају се. Тако да је владика то после забранио. Иначе, то је било, овај, ми смо то правдали тиме, ако се неко заглиби, па није згорега да му се пружи рука да се извуче. Исто тако, то су у почетку били људи који су били болесни, па онда су ради оздрављења узимали, побратимство је урађено. Међутим, после су многи долазили онако. И ја гледам, рецимо, имало је неко заклињање: „Примаш Бога и светог Јована, да од данас, па до века будеш моја сестра или брат“, овај. Па сам имао један овакав случај кад је један, ја му кажем како треба да каже, а он лапус направио: „Примам Бога и светог Јована, да од данас, па до сутра.“ И то, то је овако. Да л' је мислио истина, а можда и јесте тако. И онда је то владика забранио, баш мени је забранио, јер је... Једном сам ја био код владике и био сам већ... ма нисам био пензионирани. И идем ја са владиком, нешто сам ишо код њега, и онда из цркве идемо према двору секретар његов и ја. И једна

жена виче: „Преосвећени, Преосвећени, нешто да Вас питам.“ Каже: „Изволи.“ Сад, наравно, ја и отац Пера кренемо даље не хтећи да баш чујемо шта она пита. Каже: „Да ли је побратимство род?“ Каже: „А зашто питаш?“ – „Ако није, ја би се удала за побратима.“ И онда владика и мене избрусио и њу избрусио и то све, и каже: „Оче Душане, ја ти наређујем, то више немој да радиш. Ја сам то после прекинуо, јер је стварно узело то маха. Много се злостављало, злоупотребљавало. То је сад, овај, и то је, кажем и сада стоји то, неко, каже, можда још неко ради, али не верујем, то је већ, што каже. А лепо је то било, ту су људи склапали и та познанства из велике даљине. Рецимо, који су у невољи дођу из велике даљине и наши овде који су ту из ових села. Значи, они се практично ороде, па они иду тако код њих. Ту се људи мешају, то је било добро, али ето, кажем, ми смо увек спремни да укваримо нечим.

Ј.Ј.: А како је то ишло? Колико се ја сећам, то ко хоће, коме треба побратим или посестрима...

Д.Н.: Стане пред цркву. Стане пред цркву, па баш је било везано за једног, за нашу једну исто из Црљенца. Не морам да је именујем. И сад она дошла, она је сад интелектуалка, знаш, она је овај... Каже она мени, а један хоће да му она буде посестрима, пита он мене 'ел може, реко може. И која прво, ко први наиђе, женско. И он, овај, пролазило то све. Кад наишла она, он оће. Она каже. Дошла она. Он поче да је куне, знаш. Она дошла код мене: „Оче Душане, шта ја да радим?“ – „Зашто?“ Па каже то је. „Је л' прошло неко испред тебе, је л' си приметила откад си ти ишла?“ Каже: „Зар мало женског света прошло.“ Ја кажем њему: „Како те бре није срамота? Зашто?“ Каже: „Па ја оћу да моја сестра буде лепа.“ Не ради лека, него сестра да буде лепа. Ето, то су тако те згоде и незгоде, да, то је. Свашта! Па знаш како, кад се људи, овај, са људима радиш, све и свашта се доживи, види. Овај, имо сам случајева, рецимо, да врачара упути особу и он дође и каже тако и тако. Ја кажем: „Знаш шта, ти сад си ишо код врачаре, мене ниси питао. Она те упутила на право место, само под једним условом могу да те прихватим – да тамо више никад не одеш.“ Окрену леђа поједини и изађу из цркве. Не желе да... Па боље такви нека иду. А многи су остали и онда сам, кажем: „Тамо више никад немојте да идете“, јер то је зло за цркву нашу, то није добро ништа. То му је то. Је л' још нешто имаш?

**[1.17.]** Ј.Ј.: Што се пуно давио народ по језеру.

Д.Н.: А, па то је, удавио се онај из Пожаревца један онај наш Момчило из Топонице и наш овај из Црљенца. Па шта знам, то није, то није текућа вода, а многи кажу да то није смело да буде, пошто је то свети извор, и један и други, није смело да се претвори у купалиште. Јер то је морало да... Међутим, они су тако. И, свака вода има своје жртве. Тако да је прва та жртва био, ја сам заборавио име, то је баш био 25. мај, када је он дошо, и још онако

у панталонама скочио у воду. Жена га ухватила за гајку на фармерки и откинула се гајка, он је скочио у воду и више се није појавио. То је овај. Па после Момчило Грк, он исто, био на другој обали, Петровдан био. На другој обали и једног звао: „Је ли, је л’ имаш да ми... дај ми једну цигару, је л’ имаш?“ – „Имам.“ И он каже: „Ај дођи да узмеш, немо да ба... да ти донесем.“ Он био на супротној страни, каже: „Не могу ја да пешачим, ја ћу да препливам.“ И он је, скино се, пошо, и кад био близу тамо, али ту је баш била најдубља вода, ту близу ресторана, он се ту удавио. И нису га нашли неколко дана. И после пронађен, кажу баш ови што су га тражили, јер то је мртва вода. Да је, да има матицу, онда се лакше. И то је врло интересантно да је ту један педаљ, шака, педаљ један – вода као да је загрејана на шпорет, а доле као лед ладна. И сад док се то не измеша, ту грчеве хвата. Јер чим из врућег одма у хладно, ту грчеви. Тако да су... И овај мало исто настрада из Црљенца. Он се углибио. Он је до колени био у муљу. И он је ту исто тако скончао. Дабоме, то је Радојкови ови, не? Па био сам ја и на сахрани. Шта да радиш, то ти је. То су, кажем, жртве, јер многи кажу да не би требало да се у таквој води народ купа, јер је то као света вода. Дабоме.

## 2.2. Вера Милић

**В.М. [4] аудио снимак: VeraMilic4, јануар 2007, Црљенац.  
Протокол: В.М. [4]**

[4.8.] Ж.М.: И ја кажем, кад сам ја била дете, било пуно деце овде код нас у сокаку. И сад, имала једна баба која то волела да гледа, да врача. А било много деце, а летње време, није било да се негде иде, де, није имало кафићи, није имало ништа, него ту се окупљамо поред бунара, на раскрсници, ту имале клупе, ту смо ми седели, деца, жене, оне седе, причају, ми слушамо, деца. И сад, у неко доба ноћи, овај, месечина била, и та баба чекала да ми сви одемо кући, а пошто ми не одлазимо, она више није могла да чека и ставила, овај, једну малу торбичицу на, овако, на руку и иде код нас, да узме воду, на бунару. А једна баба, све то помрло, одавно то било, каже: „Па шта ће ти вода из бунара кад имаш кући бунар? И ноћу долазиш за воду.“ – „Па није, као, код мене није добра вода, треба ми.“ узела, сипала ту воду и отишла кући. И опет ми седимо, нећемо да идемо кући. Деца се играју, то нам је била разонода. Кад, неко доба ноћи, ето ти она опет са том торбицом поред нас пролази и одлази, ту путем одлази, а за поток. И сад ми, деца... А једна баба рече: „Узмите неко каменче, па баците за њом.“ Знаш, кад се баци каменче за неким, тако се веровало тад, он ако нешто оће да напакости неком, он не може то да му, да му успе. А ми, били деца, нисмо знали да узмемо неко [...] каменче да бацимо, него ми смо узели велико ка-

мење, па фррр за бабом, хе, један је погоди у ногу и баба каже: „Шта се бацате?“ А та баба, а та једна што нам рекла, жена, рекла: „Ма то ова деца, играју се, па се откотрљали камењи.“ И после ми дођемо кући, вратимо се ми, свако код своје куће, и она, али она се вратила, није јој то успело, па кад смо ми... ко зна које доба било, она поново ишла. Више нико није могао да је спречи. То памтим из тог доба да је било. Не мог се сетим шта све! Знала сам пуно те, ал' не могу сад да се сетим.

В.М.: Па има доста она ту.

Ж.М.: Па ако можеш нешто да изабереш.

Ј.Ј.: Ма могу... Могу.

Ж.М.: Ал' немој да говориш имена.

Ј.Ј.: Нећу, нећу, не брини.

В.М.: Па добро имена, то није за враџбине, то ово причамо што је стварнос, није за враџбине. Она зна како треба да употреби, има углавном довољно.

Ж.М.: Немој после да нас мрзи народ, неко ће се препозна.

Ј.Ј.: Ма ко ће се препозна, кад то иде у Београд.

В.М.: Ја, то све помрли! Па помрли, то је одавно било. Све ово што сам причала...

Ж.М.: Па некад је другачије било, људи се и помагали...

В.М.: Па другачије се живело, Живојка, и веровало се у то, а сад не верују у те вампире, у те враџбине, каже, црна магија, а шта то, то је једно те исто, сам што променили име.

Ж.М.: А, каже, тела сам да кажем ово, некад то није било овако да свако има, да има пуно комбајни по селу и то, него се врло вршалицом, па се скупи народ, па један другом помаже, то се рано устаје, па кад треба да се коси, и то косе, па један другом помажу... Сад нема тога више.

В.М.: (...) Па после по троје, четворо косе косом, а они други, жене иду, налажају, једни вежу, косидба, жетва, певање, пропас по њива, ишло се рано, по ладовини, а сад то нема. Сад иде комбај, седнеш на крај...

Ж.М.: Онда то, имали смо ми, добро и сад има Кусан, ови наши лековити извори, па су жене много младим недељама долазиле тамо, бацају паруту, па се умивају, за очи, коју боле очи.

В.М.: Па био Кусан, па био ова, како се зове...

Ж.М.: Бегановачка чесма.

В.М.: Бегановац.

Ж.М.: И сад може да се нађе тамо нека пара, бацају у воду, умивају се о празнику.

В.М.: У Заову...

**В.М. [5] аудио снимак: VegaMilic5, јануар 2007, Црљенац.  
Протокол: В.М. [5]**

[5.3.] Ј.Ј.: А чекај сад, вампири знам шта су, а шта су сад вукодлаци?

В.М.: То су ти што су били, што се звали као недучи.

Ј.Ј.: Аха, то су вукодлаци.

В.М.: То су вукодлаци. Они су били исто као вук, само већи, то су звали као медведи. Тако велики, каже и ричу, каже, кад иду, то деда Љубисав причао, риче, каже, иде одотуд, риче и оде, каже, право у поток.

Ј.Ј.: А вештице?

В.М.: Па и то биле исто неке као жене, жене неке, све чупаве, кудраве, рашчупатане и тако...

Ж.М.: Имале метле. Каже вештица на ... не знам, то не знам.

В.М.: Тако ми причали, ја нисам видела, ја не мог да причам шта нисам видела, тако причали, де видели... Зашто се каже „Гле кака је, ка вештица!“ Значи да постоји нешто куј то виђао и зна. „Гле кака је, каже, ка вештица!“ Имала неке злобне очи, злобне, то причали за ту кучку Павловицу, то је била, каже, као вештица. Спопала заову, те је браћа растргнули. Волели је браћа, волели и све ју, све ју, каже, давали што год она захтевала.

Ж.М.: То је она *Бог ником дужан не остаје*.

В.М.: Да, она, она завидела то што је они воле и свашта употребљавала и није ју вредело и на крају заклала дете у колевци. Дабоме. И зато се после она посветила. Ете, где год она пала, растргнули је коњи, где год она пала, ту се свуд, ту се отворили извори.

Ж.М.: Каже, да се верује и за наш Кусан везан за ту, за...

В.М.: Па Кусан, ту је коса пала!

Ж.М.: Јер, каже, ту јој коса пала. А и да је некад ту била црквица.

В.М.: Имала црквица, и ја сам то запамтила.

Ж.М.: Па не знам ја.

В.М.: Имало [...]

Ж.М.: А и тамо имала црквица, овде у Бегановац, где је Бегановачка чесма.

В.М.: Имала ту црква, имала, није црквица, него црква била. Ту боравила светиња. Е после, од ови Милића. Сад, куј је то растргнуо... Орали ноћу, пре се ишло ноћу па се орало, по ладовини, и видели де синуло, каже, као, као муња кад севнула. И они после ишли ту копали, копали и наћу злато, испод те црквице. А ту била, каже, светиња. И растурили то и темељ и све растргнули, то растурили, е сад куј је био одо ти Милића, Бог ће да зна. А ете ти виш, ова Божиња кућа затрла се, Тули Милинем, и његова – нема ништа од тога. Е сад, још остала Зрнкова и ова Драгетинем, и они су Милићи, а можда они немају од тога. А ова Тома, он можда је па све то узо, па се растурили. Причали, и моа баба причала да од те куће не мож' да буде ништа,

ти Милићи, каже, оборили. Оно после каже за годину дана та светиња ишла туд, каже, по тем потоку и запевала, пиштела, пиштела... Ружица се звала та светиња. И после отишла у Белу Цркву.

Ж.М.: И тамо постоји црква.

В.М.: И тамо постоји, после направили ту цркву и зове се црква Ружица.

Ж.М.: А ја сам, ја сам, Јована, ја сам писала у своје време о тој нашој Брадачи, овај, о Бегановачкој чесми. Писала сам причу једну о њој, како сам ја видела и како сам замислила. А онда ми причао чика Борко, наш овај Живановић. Он то пуно, имао апарат, овај, фотоапарат, црно-бели, некад није имало у боји. И он ми причао како ишо он једном, али сам заборавила на који светац био, ишо са једним, онај Жика (...), што га зову 007, овај Мићин брат, попу што је некад био код нас. Ишли они и слико он ту, фотографом слико доле ту Бегановачку чесму и остатке од те чесме...

В.М.: Па зидина има.

Ж.М.: Зид је неки као имао. И није он појма имао, слико н то фотоапаратом и он је мени дао ту слику, ал' ја не знам, ту фотографију, не знам да л је још увек чувам. Дао ми да имам за успомену на то, каже, „да видиш да није лажа“, он то слико и уради фотографије, кад он погледа – неки лик, лик детета и суза на образу, на једном камену, на једном од камена на те, од тог зида, од те чесме. Ишо он поново, није мого да верује. А нема ништа, то је било, то је неко црнило, од неког гара, гараж нека, шта ја знам, што остало, остаји од тог. Ма он каже: „Ма идем ја поново.“ И он причао то, причао он то тако код некога од својих пријатеља, каже: „Силазим ја доле, низ ту путањицу, ма каже, нека птица изнад моје главе.“ Ту има јасенови, дрвеће неко, пуно јасенови и не знам шта још која врста дрвећа. Ма каже: „Та птица изнад моје главе, прати ме, ал' не пева, каже, птица, него као да лаје, као куче да лаје, као псето. Ја то укапирам – каже он – ја то укапирам, ето, оће да ме опомене да нисам треба да причам, значи да сам ја лајао нешто, а нисам треба да причам.“ И он слико после ко зна колко пут, ишо, и никад се више није појавило. Обична слика, онаква каква јесте, нема лик, нема ништа, а сад стварно, мени доносио. Дао ми је за успомену ту фотографију да имам да чувам, ал' треба да је потражим.

[5.6.] В.М.: Причали ми, опет моа баба, била нека, каже... јој... Божевац, то ми деда причао, виш како сам се сетила. Сад да л' то важи, да л' не важи, не знам. Ако ти не важи, ти немој да снимаш. Била нека, били су у кући... браћа, па се оделили. Један остао у кућу, она' други, направили му кућу у истем плацу. И сад она' што остао у кући, код њега имао напредак, а ова' други што се оделио, нема никаки напредак, каже. Она роди једно дете, па роди друго, па роди и треће, па роди и четврто, девет деца родила, ниједно



није остало живо. То девето, каже, било највеће, не знам, осам, девет месеци и оно настрадало. И више није имала. Док имала – имала и више нема. И, помирила се са судбином, готово. А та стрина, то ју стрина била, што јој била у кући, падне да лежи. И лежала неки... Годинама, куј зна колико лежала, распала се све. И дошло да умре, ал' не мож' да умре. И сад, скупили се, каже, пре се чувало, седео, седи народ и чека да умре. Ал' она не мож' да умре. Натерало је да мора да тражи ту синовицу да дође, да јој опрости. А она каже: „Шта си ме звала, стрина?“ – „Па, каже, звала сам те да ми опростиш.“ – „А шта имам, каже, да ти опростим? Све што год си ме терала, ја сам те послушала. Нисам те никад увредила. Била си старија, ја сам те слушала, не знам како да ти опростим. Кажи за шта.“ А она каже: „Осам сам ти детета прогутала. Ал' ово девето не могу никако.“ То девето било највеће. Шта радила – радила, и сва деца поцркавала. А она, каже се окренула овако [окреће главу и поглед у страну], то опет ми деда Никола причао, то стварнос била. Окренула се овако, каже, па казала: „Е, стрина, каже, стрина, кад си ти могла мене без мог порода, девет деца д' оставиш, де ја немам, кад појела, каже, испод себе, тад ти душа изишла.“ И она, каже, и она изишла, отишла. Кад они погледали, оно пре били губери, бацила, каже, поњаву на главу и метула главу међу ноге и све се замазала. И тако јој душа изишла. Е, тако. Напакостила жени да девет деца, шта радила, Бог зна, та деца се родила и поцркавала. Ето, то ми причао деда Никола, де је то била стварнос.

Е после из Куле, опет, опет не знам то да л', опет то су те враџбине биле. Имао човек, каже, у штали краве, свиње, нит се прасе, нит се теле, ништа. Онда он реши да пази. Кад био Ђурђевдан, ова б. мај, он увиђе у шталу и пази. А пре није било светло ка сад. И кад било ноћу, там у дванајс сати, та, стрина му исто била, она, каже, ујашила вратило и гола голцита и право у шталу код крава, увишла. Кад она ушла у шталу и донела те магије њојзине, што се пре звало мађије, враџбине, он затвори врата и упали лампу и каже: „Шта ћеш ту?“ Оће бити, неће бити, а он спремио, а он спремио тојагу. Био, газио, био, газио до максимума, ал' није је убио на место. Увати је за ноге и избаци је пред капију, извуче је. „Е сад, каже, ете ти. Сад си дошла, па више не да дођеш.“ Она се одвукла како се одвукла до куће, једна авлија ваљда била то, ушла и ујутру умрла. Кад дошли да му јаве д' иде да је испрати, стрину, каже: „Ја сам њу испратио ноћас у дванајс сати.“ И причао шта је било и како. Од то време после више, човек радио, имао напредак, имао све, а до тад није имао ништа. Ето, то било пре, те тако враџбине, те, да се освети, ка она што казао ће да цркне комшији крава. Па шта ти имаш корист? Па ја немам корист, ал' он ће д има штету. Ће да цркне човеку крава, па ће д' има штету. Пре један другом се светили. А сад се свете – пиштољ у чело и готово. А пре се светили са те враџбине. Е, тако то било. Стари то причали. Да л' то било, да л' није... Ово што знам што било, то знам

што било, а то што причам тако, то не знам да л' је било, ал' тако сам чула, то причам. А ова из Божевца, то ми причао мој деда, за ту жену, то је било. Ја друго не знам, шта те још интересује.

Ј.Ј.: Ма мене све живо интересује.

В.М.: Ако те све живо интересује опет знам нешто.

**В.М. [7] аудио снимак: VeraMilic7, јануар 2007, Црљенац.  
Протокол: В.М. [7]**

[7.3.] А причала ми једна опет, била и ова Вера Ради Џаџи тад са мном, много била, нас педесет жена. Једна сирота све у црнини. И сад једна је пита... Тиха жена, ја то не волим, никад нисам волела кад видим неког уцвеленог да га испитујем. И остарела сам и то не волим. Видим де си уцвелењен, да те боли душа, да те (...). А има народ свакојаки. Била једна од Параћина, там' где (...) била, и она била тако млада ка ја, али волела све да зна. И сад она ће д' иде, једнако је буши д' иде да пита ту жену зашто је у црнини. Ман' да дираш жену, кажу јој ове, старије жене биле. Јок, ће д' иде она и она отиде. „Зашто си ти, каже, у црнини?“ А она каже: „Е, дете, да знаш за шта сам у црнини, ти ме не би ни питала.“ – „Што, каже.“ – „Па тако, каже, да ти причам зашто сам у црнини. Имала сам, каже, једног сина и њега сам једног изгубила.“ – „Па како?“ – „Е, тако, да ти причам.“ И села тако и ми смо се после скупиле све. И она прича, каже: „То моје дете кад се родило...“ Пре ни се ишло у болницу, ни имале бабице. Све тако порађале се жене како која знала и умела. „Ја и мој човек смо били сами. Дошла моја свекрва, исекла ми та пупак, свезала и то, они отишли и ја и мој човек смо остали и он мени каже: Ти легни спавај, да се одмориш, а ја ћу да пазим на дете. И ја сам тако, каже, задовољна заспала.“ Он, каже, то, шта је било и како је било, он то никем није причао, а кад се то десило, кад та син дошо да се жени, и то кад пропао, он причао после шта је било. „Кад је био, каже, ноћу у дванајс сати, каже, отворише се врата, каже, и иду три женске. Једна та, каже, напред, све у белем, каже, влачи се по земљи. Оне друге, каже, после за њом и та прва кад наишла, каже, она тако гледи у то дете, а ја нисам спавао, био сам будан, каже. Ајд' да га узмемо, каже, одма, нема мати да га жали, каже, мало, и лако ће га прежали. Та друга каже: Не! Нећемо тако. – А како, каже. – Кад пође, каже, дете у школу, мати да погледа у торбу, каже, оне књиге, да зна да га жали. А та трећа кад наиђе, каже: Нећемо ни тако! На дан свадбе, каже, она' бунар што је пред кућом, ту има да се удави. И нестало и', каже.“ Он то уопште никем није причао, нит је то куј знао. „То је, каже, то моје дете расло, ислужило војску, каже, дошло време да се жени. И оженио се, каже, ишли смо у прошевину. Кад уочи свадбе, каже, та' мој човек узо даске...“ А пре били они (...) на бунару од дасака, дрвени. „Он узо даске, каже, и кове.

Закива та бунар. Ми, каже, ове жене што готвимо [питамо га:] – Шта заки-  
вљаш бунар, шта да радимо без воде? – Еве, каже, у комшилук вода. То је  
свадба, ће народ, каже, да долази, деца ће се јуре, да неко дете упадне у бу-  
нар, каже, да се удави, да ми преседне свадба, каже, овако боље да заковем  
ја.“ Није причао ништа, сматрао ће закове та’ бунар, да зна шта је видо. „И  
закове он, каже, та бунар. Ишли смо ми за младу, и отишли оно у цркву,  
венчали се, пођемо из цркве. Кад је било, каже, на десет метра од капије, он  
се, каже, пусти од те младе, како био под руке, каже, и оде на капију и право  
на та’ бунар, каже, рипну одозгор и цркне, каже, ка пиле. Ете, судбина му  
да се удави у та’ бунар, каже, одредиле, отац му заково бунар, да се не уда-  
ви, ал’ он рипну повр’ бунара, црче, каже, ка пиле. То се, каже, растури та  
народ, каже, узе да пишти, сваки на своју страну, а он каже: – Е, сад да че-  
кајте да ви причам шта је било и како је било.“ Све испричао тад. Значи,  
њему решено, тако да буде и није вредело ништа.

Ј.Ј.: А одакле била та жена?

В.М.: Од Параћина, знала сам и село па после заборавила, одавно то  
било, сад педесет и неколко година. Па дабоме, то је било педесете године.

Ж.М.: Кад си била у бањи?

В.М.: Кад сам била у бањи. Нас педесет жена смо биле, све што год смо  
биле, ми смо слушале и кукале и плакале, а она сирота прича и тако ју та  
брада. „И сад, каже, немам никог.“ Мислим ја сама, ја сам била млада, па сам  
дошла да се лечим (...)

Ж.М.: Како не може ништа на туђе место да дође.

В.М.: „Човек ми, каже, умро, њег’ једног сам имала и њега сам изгубила  
и тако.“ Свашта имаш да чујеш и да видиш по свету кад идеш. Ал’ оно што  
ти решено, од тог не мож’ да побегнеш. Ето. Знаш, њему одредиле оне, ка  
ова Лепица кад...

Ж.М.: И Срба.

В.М.: Дабоме, кад Срба... кад се родила Лепица, жена видела, од ови  
Торлаци, ова Петра, што баба Славкина...

Ж.М.: Срећоделе...

В.М.: Видела срећоделе, то се звало срећодела пре. И, каже, изишла не-  
што напоље...

Ж.М.: Три виле, три виле...

В.М.: Ноћу, то изишла баба напоље, у дванајс сати, каже, и оно излазе  
три женске, каже, из те авлије, из Србине.

Ж.М.: А она требала да се породи.

В.М.: А она, та Србина мати била, била трудна и знала де требала да се  
породи. И оне, каже, излазе из авлије и, каже, и разговарају, каже: „Ала ми,  
каже, ово дете усрећисмо!“ Казале. И одлазе. А баба ушла у собу, па казала  
то снаји, каже: „Да л’ ни се, каже, Бранка породила? Излазе, каже, три, каже,  
из авлије и кажу: Ала ми ово дете усрећисмо! Оно су срећоделе.“ Тако се то

пре звало, срећоделе. И то, кад ујутру се свануло, баба отишла да виче на капију, и она, изишла ју свекрва, каже, породила се, женско дете. Кад се ова Срба родио, они страовали де оне то казале де је усрећиле, да неће ово дете да умре, а она да остане наследник. То све пре било тако, за наследство. Мислили де је они за то усрећили. А они је стварно усрећили, а ова се унесрећио, остао у те проклете, у те проклете авлије, та деда... Јес и то, виш нисам ти причала. Виш како се сетим.

[7.4] В.М.: То је била заовичка гора у Заови, што имала гора, дрвеће, и липе и... свакојако... ту шума била. А био та' Стојан, Србин деда, он је био тад председник у општини. И нареди да се заовичка гора руши. Све да се исече. А ту боравила исто та светиња, имало дрво пред цркву, де сад Заова, 'ел си ишла у Заову? Е ту, пред ту цркву имало једно дрво, и ја сам запамтила, то је било огромно дрво, то није могло четири-пет човека да га обавију. Ту је, каже, та светиња боравила, под то дрво. И, кад рушили ту гору Топоница, Калиште, Велико Село, Врбница, Црљенац, сви клечели пред тога Стојана, молили га да се та гора не руши, јер ту та светиња ишла по те горе. Он за инат нареди да се све сруши. Е, кад то дрво, пред цркву било, сви су молили, клечели да то дрво остави, јер људи ови што су старији виђали ту светињу де ту ишла. Она ту под то дрво, каже, преко ноћи, а преко дана иде у ту шуму. Он то срушио све, и то дрво нареди да се обори, и то дрво исеко. Кад је то дрво исеко, каже, за годину дана пиштела она, каже, ноћу, дању је нису виђали, ал' ноћу слушали, каже, она запева, пишти, каже, јечи заовичка гора се звала, ал' нема, он срушио то све. Народ клео. Клео, клео, све то проклетство пало на Србу. Ето! И од те куће нема ништа. Сад и ова Бо... Како вичу овога?

Ј.Ј.: Бобе.

В.М.: Бобе, сироме, бори се, шта вреди, не вреди ништа, све проклетство пало на њега. И она његова сестра, борила се сирота, борила и она сад, каже, оболела причала ми она из (...), има неке мане. Не вреди. Божје су осуде опасне. Ето. То је било стварно. Ово све, причала ми, мој свекар и свекрва опет тако кад отидемо на (...): „Ајде, баба Милка, причај ни“, она испричала за заовичку гору. И она каже: „Проклет да је Стојан, цела околина га, каже, клела.“ Ето. Срушио заовичку гору. И ајд срушио гору, па после срушио и то дрво.

Ј.Ј.: Па да, ту нема дрво.

В.М.: Нема!

Ж.М.: Ко?

В.М.: Па Стојан Станимирев што се звао, Србин деда! Он био ондак на власти, нареди да се заовичка гора руши. Па сва села су ова, што год су била, и Велико Село и Калиште и Батуша и Црниће! Сви били, ишли, молили,

клучели људи, љубили земљу, молили га да не руши. Ајд добро, срушио гору. Кад то дрво, свето дрво се звало, да не руши то, а он за инат нареди да се и то дрво. Она после, каже, годину дана ишла по тем, по тем кругу, запевала, пиштела, та светиња. А народ клео. И ете, шта стеко, проклетство, сад гледам овога, сирома, сад кад давали Баји. Он се бори сирома и 'тео би, ал' није вајда кад ти не да, саплеће те. Џабе ти 'оћеш напред кад те оно тргне натраг. Суд кад те осуди, зна ти се докле те осуди. Зна ти се рок. Годину, две, десет, петнајс, двајс, па знаш, надаш се да изађе, ал' Божја осуда, ту нема помиловања. То шта се суди, то ти је.

[7.5.] Ј.Ј.: А 'ел знаш да л' неко можда виђао виле?

В.М.: Е то не знам. То не знам, то код нас није имало и то не знам.

Ж.М.: Па причали су за то што су виђали, то су као рекли светиња, по Бегановачкој...

В.М.: Па добро, то није била вила! Виле су друго, а друго је ово светиња. То су виђали ту светињу, каже, многи, кад је ишла ту по тем Бегановцу, ту чесму и кад су то ти Милићи то развалили.

Ж.М.: Али постоји нека ливада на којој се виле окупљале, ја то знам. Вилине ливаде се звало. Кад играле коло ту уочи Ивандана, иванско цвеће кад стиже, па све имале, каже, венчић од ивањског цвећа, али не знам где је то...

В.М.: Па добро, то се причало, то су...

Ј.Ј.: А ко ти то причао?

В.М.: То писало у књиге! То није била истинита прича! То се после и кити, знаш, кад нешто напишу, они додаду. За то не знам, за те виле, не знам. А ово од нас, то што знам, то је било. То није да се причало, нег' то јесте било. За те, за тога, за то магаре што убили тога, како се зове, тога прстенџију, то је стварнос била, овамо то Бегановац, па онда што срушио ту заовичку гору. То је све стварнос била. Ал' ово друго, то што се причало, за те виле, то не знам.

Ж.М.: Не може да се сети човек у моменту. Па свашта има ту, пуно тих прича.

В.М.: Доста сам се сетила. Не би се ники толико сетио. Што реко Борко: „Доста бре, много знаш да причаш!“ – „Па знам, реко, Борко, много, ал' не могу сад да се сетим.“

В.М.: А причао ми то. И дао ми ту фотографију, ал' треба да је нађем.

Ј.Ј.: Ај' ти пробај то да пронађеш.

Ж.М.: Има и он, он ми дао то, каже: „Да знаш да није нека лаж.“

**В.М. [10] аудио снимак: VegaMilic10, март 2007, Црљенац.  
Протокол: В.М. [10]**

[10.1.] Ј.Ј.: Кад један био сиромашан, па ишо да ради, па му газда...

В.М.: А, за те дукате?

Ј.Ј.: Ајде испочетка, лепо.

В.М.: Е, то је добро, али само... Па нисам ти ја онда причала?

Ј.Ј.: Ниси.

В.М.: Е па то је, то сам, чекај да видим, још кад сам била у бањи, један ме теро, те сам му причала, па он то онда на оно време, није било то, него на они, не знам шта оно, на шта он снимео. Неке плоче биле, шта било и ја не знам. Тај из, памтила сам и одакле је. Заборавила сам, одавно било. А то ми причала жена стварност што, исто у бањи ми причала, да био неки сиромаш, пре се ишло, није ка сад, после тог, после рата ишли у иностранство, а тад се није ишло, него из тога краја ишли ти сиромаси, ишли у другу државу, радили, ишли по другим општинама. И он био, каже, сиромаш, и ишо да служи, оставио и жену и дете, било мало. Имао само неку колибу, каже, ни имао ни кућу, ни ништа. И служио код тога газде годинама. И више му се досадило, каже: „Газда, да ми исплатиш моју заслугу што сам зарадио, па ћу д' идем, каже, кући, нисам ишо кући, да видим жену, дете.“ И кад било увече, он, сели, он ставио на један крај стола, а на другу ставио пуну једну врећу дукати. И каже: „Бирај ова' један дукат алалом, а ако нећеш, каже, тај један алалом, ти узми ово све што има арамом.“ Сад он сиромаш сматра, да узме ова' један, шта да ради с њим, а оно много, али арамом. „Ћу размислим, каже, газда, ноћас, па ћу сутра да ти одговорим.“ И кад било ноћу, каже, дође женска једна, све, каже, у белом и каже му: „Слушај, узми онај један дукат алалом, он ће ти донесе много, ако узмеш оне арамом, не д' учиниш ништа. Ал' запамти шта ћу да ти кажем. Кад будеш кренуо, не иди први на воду. Сачекај, каже, немој да идеш први на воду. Кад кренеш и стигнеш кући, не учини оно што си наумио, увек размисли.“ И настало је. Онда он ујутру кад се диго, газда га питао: „Шта си решио?“ Каже: „Дај ми, газда, онај један алалом, па ћу д' идем да служим, каже, код другога.“ – „Па нећеш ове да узмеш, што много?“ – „Нећу, каже, те арамом.“ И крене он. Ишо, ишо, ишо и наиђе, мора да иде, то је био ваљда Дунав, нека велика река била. И треба да седне у чамац да се превезе там преко те воде. Али, сетио се де му она казала да не иде први на воду, да сачека. Сад одотуд, каже, иде чамац, и у сред те воде дуне нека, кажем, олуја и таласи и претури та чамац. Што год било у тем чамцу, подавило се. Али, магаре било, каже, пре били магарци, носили оне бисаге, не знаш ти то, ниси запамтила, то носили злато, носили, то се звали прстенџије, што носили злато, продавали. То магаре плива одотуд преко те реке и дошло до обале. Е, сад, не мож' да изиђе из те, дол, ниже, а оно опрћено сас оне... Он му, довати га за она' улар и помогне му и избави се

гор' на брег. Кад га извео гор', оно, каже, све пуно воде, оно натопило се. Он увати и водио га. Морао да иде преко неки шума, није смео више да иде на воду. Ишо поред те реке, ишо преко неки шума, наишо на неке људе, они му казали: „Зашто не ујашиш то?“ – „Де ћу да јашим кад видиш, опрћено.“ И ишо даље. Ишо, то куј зна колко он то путовао, пешке се ишло. И кад наишо, каже, ту пред ту његову кућу, већ није кућа, каже, била колиба, он погледа, жена му седи, сунце, каже, греје, она седи на сунцу и седу ју младић у крила и она га милује. И сад он размишља д' узне да је убије. Ишо, служио по свету, а она гле шта ради. Па се сети де му она казала да не уради оно што је наумио. Он се тргне и сиђе доле. Кад сишо, он питао жену: „Куј ти тај што ти у крилу?“ – „Па, каже, наш син.“ Замисли ти колико он то боравио, оставио дете мало, он стиго момак. И онда они то распакују тог магарца, скину то све са њега, ослободе га. И кад сутрадан да виде, нису ни знали шта има у њега, сутрадан, да виде шта има, то је све било злато у ти бисага сас тога магарца. Они то распакују све и после крене, купио и земљу и правио куће и обогатео се одо ти дуката, од тога злата што је магаре донело. Тај један дукат му донео. А да је узео оне арамом, куј зна од чега, како она то стеко и шта је, и тако он се обогатео после и сина оженио и све имао потомство његово од тог једног дуката што је узео алалом.

J.M.: А то је арамом, то шта је, проклето?

V.M.: То арамом, то је проклето, украђено ваљда, куј зна шта радио, то ајдук ваљда неки био, Бог ће да зна шта је.

J.J.: А алалом?

V.M.: Алалом, то је тај један његов ваљда био што ето тако, није проклет. Е, то. Кад ти да неки нешто па овако, као ти да с вољом. А она' што украо, па ти да, то је арамом, то није његово зарађено, него украђено. И тако он сас та' један дукат стеко, колико година, Бог зна колико служио, али казала му његова срећодела, шта је било, Бог ће да зна да он то не узима арамом, нег' да узме она један алалом. И казала му како треба да поступа да би стиго кући жив и здрав и ете. То сам...

**V.M. [18] Видео снимак: Вера Милић, март 2007, Црљенац.**

**Протокол: V.M. [18]**

[18.1.] V.M.: Ја сам одувек волела да слушам те старе. Као видиш сад слабо воле да слушају те старе, а од ови млади не мож' да чујеш кај пре што било. Е, 'ел ти то снимаш?

J.J.: Сад проба. Да видимо како се чује.

V.M.: Да причам ил' да не причам?

J.J.: Причај нешто.

V.M.: Нешто да причам Ал' немој после да буде стварнос. То избриши после (смеје се).

Ж.М.: Ма не брини, причај слободно, као да нормално дошла Јована и Мира овако код тебе. Шта, ти немаш трему!

В.М.: Е, имам трему, од чег д' имам трему, нег' питам шта треба да причам.

М.Ж: Те истините приче.

В.М.: Те истините. Па, ете, 'ел то о Заови да причам.

Ј.Ј.: Ајде, причај.

В.М.: То причам, причала ми баба. То је био човек који је наредио да се руши гора, завичка гора. Онда се скупили људи и молили га и клечели и молили да не руши завичку гору уопште. Али он нареди, био преседник и наредио да се сруши из ината гора. И имала и пред цркву, пред Заову цркву имала дрво, то куј зна питај бога откад то дрво било и ту је светиња боравила под то дрво. Онда они се саставе људи исто и молили га да то дрво не руши, јер ту светиња, тврдили да виђали светињу ту. Јок, он из ината нареди да се и то дрво сруши. Кад га срушили и њега, она, каже, за годину дана, баба ми причала, за годину дана та светиња ишла по те заовичке горе, где била заовичка гора, запевала, а увече дође ту де то дрво што је она боравила. И после годину дана одсели се одатле и отиде. А и одавде из... де овај, како се зове ова, ова' извор што има у...

Ж.М.: Бегановац

В.М.: Дабоме, у Бегановачку чесму, ту је била исто светиња, али разрушили, а то су, тако ми причала баба, да су то од ови Милића, сад куј је, ја не знам. Ту имала исто црква, каже, и ту исто светиња боравила. Ал' они ноћу, ишло се ноћу да се оре, са кравама, докле је ладовина и видели ту, ноћу, како каже кад је засјајело, ка кад сине муња. И после сутрадан, другу ноћ отиду и ту копали, копали, и посруше тај темељ и онда се црква срушила и они нашли ту, каже, злато. Пуно злато било. А ту цркву срушили. Она после, каже, запевала, запевала, рушил... неколко времена и одатле се одсели у Белу Цркву. И тамо сазидали цркву и зове се црква Ружица, а она се звала Ружица, та светиња. Е, то ми баба причала, да је то стварнос, и сад стварнос, после ишла сам ја мојем оцом у Дубовац, па ме водио у ту, у ту цркву, Бела Црква, и причали Банаћани де то стварно та светиња дошла одавде, од нас, кад ју срушили ту цркву и тамо има Ружица, зове се црква Ружица, у Белу Цркву. Е, то да ви причам. Е, после овам, у Заову, то, та светиња исто и она, одселила се, али народ клео, клео, клео и ето ти, видиш то, од ти кућа тешко да буде нешто. А шта реко Срба покојни: „Нисам ја крив, крив мој деда, он то проклесто стеко“, каже, „па ја испаштам.“ Он срушио заовичку гору, срушио то дрво... А за то што после та, што била та, 'ел да причам то што била сестра, браћа, то не треба?

Ј.Ј.: Причај, причај.



[18.2.] В.М.: Да причам и то. То била браћа, имали једну сестру, два брата су били. Имали ту сестру и волели ту сестру, каже, свачим што је она захтела они је задовољили. И на крај, пожелела да јој купе златне ножеве. То ју било задовољство. А та ју њена снаја, толико је омрзла, што је они толико задовољавали, и стварно гледала да је, да ју се освети. И свашта радила и коње те њине, имали оне, каже, крилате коње, она палила те... та крила изгорела и све као да је то она радила, та сестра, али они ју то све опраштали. И на крај украде те златне ножеве и закоље своје чедо у колевци, да докаже да је као то та сестра њина. И сад браћа то нису могли да ју опросте, она се клела да није, а они нису могли, она тврдила да јесте, она каже да је свежу коњма за репове и да је обију низ поље, па нека је живу растргну коњи, тако и било. И где год је она сама собом пала, ту, ете на Кусан, коса ју се, то маја баба причала де нашли, нашли од косе, како је то коњи вукли, ту ју се коса, ту се отворио извор, Кусан се зове. Е, Брадача, ту ју брада, каже, све... одгулила се ту како је коњи вукли и Брадача, отворио се извор. Де год она, сирота то, како је вукли, тако. А у Заову, у Заову цркву, то је она, она ту изданула и зато се и зове Заова. То сам тако чула, тако ми причали, то је стварно била, није да је то нека лаж. Де год она пала, од ње нешто отпало, ту, све... А она после лежала девет година и распадала се. А, каже, кроз кости ју проникла трава. Па се змије запатиле, каже, очи, очи ју пиле те змије после. Није могла да умре од, што направила то чудо. Спопала заову на правди Бога, заклала своје чедо да докаже браћма де је она заклала, а није сестра сирота, него она заклала. Е, тако то било.

Ј.Ј.: И шта било после са кучком Павловицом?

В.М.: Па, 'ел ти кажем де се разболела, па није... распадала се, па кроз кости ју, каже, трава ницала, па у те траве се змије, змије запатиле, па ју очи пиле. Е, тако било с том кучком Павловицом.

Ј.Ј.: А за Кусан, је л' истина да је тамо расла нека трава?

В.М.: Па имала трава ту, и ја сам запамтила, кад сам дете била, ту имала трава, па кад отидемо на Кусан за воду, оно цветају све цветићи ситни, а моа баба каже: „Ту, каже, та... Кусан, еве, каже, овде“... Оно се познавало све, имала нека ресната трава, тако ка сплетићи, а то се после, сине, изгубило, ишо народ, свашта и просипали, свашта радили, запрљало се, сад каже нема ни вода баш тако добра. А имало, имала и трава, имало свашта. А ту, каже, код ови Живку Васинем, то је било одамно, био неки прстенција, па ишо, ишли, па закаснели, па то је најскрајња кућа била, па они... човека и приме на конак, онда он заносио, како био, пре прстенције носили и злато, па на магаре, па оне бисаге, ви не знате то, бисаге биле, па у те бисаге, пуне злата биле. Онда они узму, он сироме заспо, они убију тога прстенцију, те бисаге сас то злато скину, сас магарца, а магаре изведу де Кусан. И као њега метли на то магаре, као да је он умро на то магаре, а оно све узели то злато

што било на магарцу, то народ знао, причало се то. Ето видиш како сад и од ти кућа није баш сјајно.

Ј.Ј.: А ту била и нека црква код Кусана?

В.М.: Е, имала нека црква, то је, па срушено, после правили ову чесму, ту направљено као, и сад има та ка чесмица сазидана. А имала црква, каже, ја не знам, нисам запамтила, баба мо' причала 'де имала ту црква, сазидана. Виђали стари, старији, чим се отворио ту извор, после де год ишло, и Брадача била, срушили Турци, па сад ово обновљено, исто била црква, па сручили Турци, из турског рата, па се сад направила друга црква. Ту само стојале зидине, како срушено. Има црква у Брадачи, па и у Рукумији, и Рукумија, рука ју ту пала, исто се зове црква Рукумија, то сам ишла у ту цркву. И сад, шта има још, шта треба, не треба ништа.

Ј.Ј.: А Сестрољин?

В.М.: А Сестрољин, то је сестра исто, то је та исто, ту је опет сазидан манастир Сестрољин, ту је она исто пала, како је вукли коњи, и ту је нешто опет, није баш изданула, а овде у Заови, ту је баш... Е тако. Очи, очи ју испале у Сестрољину, тако нешто, де знам, углавно' није ту изданула, овамо. Е сад не треба ништа више.

**[18.3.]** М.Ж: Сад да нам кажеш, за те светиње, 'ел видо неко како то изгледало?

В.М.: А, да ви кажем, па видели људи, као светиња, као свака женска, као вила, имала, каже, косу, имала крила, и запевала, пиштела, каже, кроз гору, људи гледали и клели, каже, саставе се па седну онде пред цркву и... седе ту и куне, а она пишти, каже, по целу ноћ, не, не увукује језик, и дођу ту под то дрво, каже, ал' никако да ју виде лице, није дала да ју се види лице, та ми баба Милка причала, све овако се окрене, каже, по леђа, коса, коса јој, каже, пала на очи, и тако, каже под то, де то дрво било, она стално ту долазила, за неко извесно време, после је нестало.

Ј.Ј.: А шта је то светиња?

В.М.: Па, светиња је то као... то је живо биће било, ал' посвећена ка сад валда ови калуђери, као тако нешто то било, тако се звала светиња, шта ја знам шта то било, свето лице валда било, откуд знам, тако се звало, светиња. Ту је била светиња и у ово, како се зове ово на Кожу, у тај извор.

Ј.Ј.: Бегановац.

В.М.: Бегановац, дабоме. То је Борко, он је и слико, код то, ту имало, појавило се дете, имало дете и пиштело, каже, и он то слико, појавило се као лик детињи, има слика од тога. И он слико то, после причао, и од тад се више то није појавило, па ишо он после, по други пут, да то слика, али, каже, појавила се нека птица, што он у животу није ту птицу видо и нема да гаче, него, каже, онако, као да... лаје, а птица била. Ваљда му то казала да то није треба да открије, да прича. Слика – слико, ал' није треба да прича. И више

после, од тад се, каже, није више ништа јављало. Ето, тако. Мора да постоји нешто. То сад се не верује, а некад се то веровало и поштовало. Ете. 'Ел треба још нешто? Је ли, Мирославе?

**[18.5.]** В.М.: Па да ти причам. А, кад ноћу се носило у воденицу, ишло се рано, чекаш ред, однесеш с колма кукуруз, жито и млеко се, и онда кад ноћу пушта она камен, силази дол у воду, и пушти камен да се окреће, да меље и ту имале, имале вештице на оно коло. И он пушти, а оне не даду да се врти оно, докле год се не прекрсти и да окади сас кадеоницу да и' отера, неће д' отиду, не даду да се окреће оно коло, да окреће камен. И било смо носили у Рашанац, де ова, он био, како се звао, Данило, а онај његов син, Бора, 'ел Бора се звао она' у Рашанац то био. И носили смо, ја и мој покојни деда и, он није сиромом био способан, ал' ја сам морала д' идем, ка дете, ишла сам, па молимо, платимо Циганину да ни скида џакове и отишли смо на конач у Рашанац. И сад ноћу, у 12 сати, и то нисам ви причала, 'ел то треба 'ел не треба, кад убили онога Данила у воденици, кад га убила жена. И он отишо, сишо дол, да пушти та камен, ми чекамо, сиромаси, туризмо, закачисмо џакове, њега нема, и нема, и нема, и нема, и он дошо, каже: „Знате шта је, људи, легајте, каже, ту и спавајте, каже, вештица не дâ да се окреће камен.“ Ови пцују и вештицу и газду и свашта, људи. Дошли смо на целу ноћ, сад седели смо. „Морам сад да идем, каже, да узнем тамјан, да узнем кадеоницу, да палим ватру и да идем, каже, да палим свећу, да онде кадим, да је одјурим, каже, да би поче.“ Тако било, најозбиљније ви причам, то ја сам била, лично сам ја, сас моје очи гледала.

М.Ж: А у којој то воденици?

В.М.: У Рашанац, код Боре, онога што се звао Данилов. Е, то је било, воденица. А и овама' по ови воденица бивало. Где год идеш у воденицу, то је бивало. Ни то да је лажа.

Ј.Ј.: А кад је овај 'тео да убије...

В.М.: Деда Станојла, то Брајко, он је исто било и... Па шта ако сам казала, и овем кажем сад. Они су били ортаци у воденици и он отишо и његов ред био да меље брашно. А она' био циљо да га убије на место. И како сишо деда Станојло да пушти онај, оно коло за камен, онај имао неку велику од... гвоздену неку штанглу и потегне... Он мислио да га удари по глави да га убије на место. Али овај како се савио, а мрак био, ноћу, он га потегне преко ногу и поломи му оба две ноге. И он како се вуко сиромом, вуко, вуко се докле се вуко, не знам, па дође кући и тако сас поломљене ноге, више није ни отишо, одреко се те воденице, више није ни ишо. А поломио му ноге. А мислио да га убије на место и да га пушти там низ воду и отишо би низ воду. Тако било.

Ј.Ј.: А како избега да га убије?

В.М.: Па 'ел ти кажем, он мислио де га убио, одма изишо одатле и отишо човек да спава. Ал' ова' после се извуко како се извуко, па се вуко до гробаља. Па кад де гробље, наишла кола, наишли људи на, ишли исто у воденицу, пошли рано. Он у та кола застави, па га ти мету у кола, па га врате кући са све оне цакове, па га скину код куће, па поново се врате у воденицу.

Ј.Ј.: Па причала си ми прошли пут да му се приказала нека жена.

В.М.: Па то кад био у те воде. Он кад сишо да пушти она' камен. Не да ми ова' да причам по имену, а ја после забрцам, не да ми. Ти, ви немој да турате то име ко не ваља. А Брајко био, шта га ја бредујем. И сад он сишо да пушти та камен, да пушти оно да меље. И та жена му казала: „Врдни, каже, одатле, ће да погинеш.“ А Станојло је пцово, шта зна она. То мислио да нека жена из воденице. И како се он савио, како казао тој жени да се склони, да пушти камен, каже: „Бежи, немој да ме сметаш.“ Он се после тако савио, а да није, она' би га убио на место, него се он савио, де га та жена омела. А то куј зна, валда била нека његова суђеница, шта је било, Бог ће знати. И, он га потегне преко ногу и отиде. И мислио да га убио на место, он мислио да га ударио по глави, ал' он га није ударио по глави нег' преко ногу. И тако се после он извуко и дође кући. Ал' после се то вукло тако, па био... Сад, не да ми ова' да причам по имену.

#### [18.6.] М.Ж: А шта су то суђенице?

В.М.: А то су суђенице, ће ти причам после, суђенице кад се родила Левица, ова Божина сестра, овем, Србина сестра, то видела баба лично кад излазиле из авлије. Па да ти причам, 'ел сам ти причала за онога што кад се родио, па кад осуђено му да се удави у бунар? То сам ти причала. То исто отац гледо. То су срећоделе што се звало пре. Е, сад то ја не знам како се назива, на ово... И сад верују.

Јасмина Ј: Деле срећу.

В.М.: Е, сад, дабоме, оне делиле срећу. Е, сад друкше се то називају. Онда се звале суђенице, срећоделе. Срећодела како ти одредила, то ти је. Како ти она осудила онда, на дан рођења, то ти је, па ти де оћеш, оно иде за тобом. То се уверило, то није да је лажа. Јесте.

М.Ж: Не, него шта је то у ствари, шта је то суђеница?

В.М.: Па ете шта је. То, она ти одреди твоју, кроз твој живот шта ће да, докле ћеш и као ћеш и шта ће да те снађе. То је божје. Шта ја знам. Да ти ја сад то објасним, не знам.

М.Ж: А та жена што је видела ту суђеницу. Како је она изгледала? Шта је у ствари?

В.М.: То су жене, каже, обичне жене све у белом. Кад се родила Лепа, Божина сестра. Расплетене косе и, каже, све у белем. И изиђоше из Стојану Станомиревем авлије. А она изишла, баба, та баба Петра и, то је Славкина

баба, изишла напоље, ноћу у дванајс сати и видела те жене излазе из авлије. И једна казала, каже, шта иде напред: „Ала ми, каже, ово дете усрећисмо.“ И иду, каже, низ пут и одоше дол. Кад ујутру се свануло, баба казала код снаје: „Ма да ни се Бранка породила, ја сам видела, каже, изиђоше, каже, срећоделе.“ Оно тако звале се пре. „Изиђоше из њине авлије, оно су, каже, срећоделе, и једна каже: Ала, каже, ми усрећисмо ово дете.“ И стварно усрећиле, ете виш, ужива њојзи, баш је брига, а после Срба испашто за све њине. То је било.

А та што ми причала за тога, исто ми причала за тога сина што га изгубила, он кад се родио. Пре ни било бабице, ни се било по болница, него е тако, свака код своје куће и... И сад она кад се породила човек ју казао: „Сад ти легни, каже, одмарај, а ја ћу да пазим дете.“ И он пазио и кад било, каже, око дванајс сати, врата се отворише, каже, и три женске уђоше, све у белом, косе дугачке, каже, те то беле оне као хаљине до земље и једна иде напред и право на дете. „Да га узмемо, каже, одма, да не зна мати да га жали, мало.“ А та друга каже: „Не може. Кад буде пошло у школу, каже, па да му остану књиге, да зна мајка да га жали.“ А та трећа кад наиђе, каже, она над њим, па каже: „Неће ни тако. Кад буде на дан свадбе, ова' бунар што је пред кућу, ту има да се удави.“ На дан свадбе. И нестало и, каже. Он уопште није причао никем, то дете одрасло и служио војску и ником то он није причао шта је видо. Кад је било, дошо из војске, жена ми причала што је њозин син, није да је лажа, у бању кад смо били. И, каже, кад је било на дан свадбе, уочи свадбе, он узо та бунар и заково одозгор, турио даске и заково. Жене, пре није била вода у кући: „Шта да радимо, каже, свадба сутра, закивља бунар.“ – „Еве у комшилуку, каже.“ – „То ће буде свадба, игранка, гурњава, наиђе неко дете, да рипне у бунар да се удави, каже, д' им д' одговарам, овако, каже, закован бунар, нема опаснос.“ И није причао ништа. „Ишли смо, каже, за младу, па смо ишли у цркву, венчали се и све лепо – пре се ишло пешке, ишли путем. Кад је био, каже, на десетину метара пред кућу, он се пушти, каже, од те младе и оде право на капију.“ Шта сад би? Народ, ти знаш, народ је народ. Право на та' бунар отишо, рипно одозгор и црко ка пиле! Ете, то му одредиле да на та' бунар мора да страда и отац му заково бунар, ал' он рипно и црко. И каже: „Остала сам без њега једног сам имала, њега једног...“ Ја то нисам волела никад да испитујем кад видим неког уцвеленог. Ова Вера Ради Џаџи, она са мном била, Јекина сестра. Она ће д' иде да пита зашто је она све у црнини. Испитала је. И жена причала. То није да је лажа била, то је истина. То што ме пита Мира за срећоделе, то су те што су одређивале срећу, судбину, кад се дете роди.

М.Ж: Одлично.

Ј.Ј.: Ај' сад...

## The cult of Sister Jelica in Crljenac oral tradition

*Jovana Dišić*

## Summary

The paper considers the legend of Sister Jelica, told by Dusan Nikolic and Vera Milic, recorded during field research of village Crljenac, Eastern Serbia (2007–2016). It has been shown that the cult of Sister Jelica as well as orally transmitted legends are very prominent and vivid in these parts.

The difference in storytelling has been emphasized, also different relation to the story has been shown. Father Dushan Nikolic, the protoiereus of the Orthodox Serbian monastery Zaova, mixes different folklore genres, personal narratives and oral history while narrating the legend of Sister Jelica, including the folk ballad about Jelica from Vuk Karadzic's collection *Srpske narodne pjesme (Serbian Folk Songs, 1824, 1845)*. Vera Milic is more traditional narrator and in her repertoire two genres are dominant: demonological legends and legends about family curses. Vera Milic's telling about Sister Jelica combines segments of demonological legends about witches, etiological and historical legends. Dushan Nikolic points out the importance of preservation of national identity, while Vera Milic accentuate the moral lesson which might be drawn from the legend.

The paper indicates that the spring Kusan has been only registered in orally transmitted local legends of Crljenac and not in any other relevant literature, so it has probably been adapted into the tradition later on, filling the needs of distinct determination of Crljenac population identity and inclusion of their oral tradition into the tradition and culture of Branicevo County.

*Keywords:* field study, Sister Jelica's cult, oral tradition, Zaova, local legends, Crljenac, Kusan, Branicevo

МА Јована Дишић  
ОШ „Милисав Николић“, Божевац  
(истурено одељење Црљенац)  
Е-пошта: jovana.jovicfsk@gmail.com

Примљено: 10. 10. 2016.  
Прихваћено: 15. 11. 2016.